

ŞANS OYUNLARI VE İDDAA

GAMBLING AND BETS

M. Ruhat Yaşar

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

ruhat@hotmail.com

Öz

Bu çalışmanın konusunu genelde şans oyunlarının ve özelde de İddaa oyununun sosyolojik bir değerlendirmesi oluşturmaktadır. Şans oyunları toplumun önemli bir kesimi tarafından benimsenen kalıplaşmış bir davranış özelliği göstermesi itibarıyla sosyal bir olgudur. Bu çalışmada genelde şans oyunlarının özelde ise iddaa oyununun toplumdaki yaygınlığına ve değerlerle sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkilerine değinilmektedir. Ayrıca, bu çalışmada şans oyunlarının oyun, eğlence ve iş/çalışma ve bağımlılık açısından bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu çalışmadaki amacımız, bir yandan sosyolojik literatüre katkıda bulunarak araştırmacıların ilgisini bu konuya çekmek öte yandan çeşitli şans oyunlarının sosyal ve kültürel açıdan bir sapma davranışı olduğunu göstererek gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktır.

Anahtar Kavramlar: Şans oyunları, sosyal sapma, değerler, bahis ekonomisi

Abstract

The theme of this work is a sociological analysis of gambling in general and gambling in particular. Bets are a social phenomenon, because it reflects a stereotypical behavior adopted by a significant segment of the society. In this study, the prevalence of gambling in general and gambling in particular as well as their effects on values and socio-economic structure are discussed. In addition, in this study an analysis of gambling games in terms of entertainment, work / study and addiction is carried out. In this study, our aim is to attract the attention of researchers to this issue by contributing to the sociological literature on the one hand and to ensure that the necessary measures are taken by demonstrating that various gambling games are a behavioral deviation from the social and cultural point of view on the other hand.

Keywords: Gambling, social deviation, values, market economy

Giriş

Sürekli ve kalıplaşmış bir davranış özelliği göstermesi itibariyle şans oyunlarının aslında sosyolojinin ilgi alanında olması gerektiği söylenebilir. Ancak, bilebildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu konuda yeterli bir çalışma henüz yoktur. Gerçekten de bu oyunlardan ciddi sayıda insanın etkilenmesine ve bu konu sadece kumar başlığı altında psikiyatri içinde ciddi bir yer tutmasına karşın şans oyunları ve kumar bağımlılığı konusunda yeterli bir sosyolojik literatüre ulaşmak oldukça zor. Oysa insanların şans oyunlarına olan ilgisi değerler, boş zaman, tüketim gibi değişkenlerin yanı sıra coğrafi bölge, sosyal sınıf ve cinsiyet farklılığı gibi birçok açıdan da ele alınabilir. İnsanların neden ve nasıl şans oyunları oynadıkları ve bundan ötürü yaşadıkları sorunlar konusunda yapılacak çalışmaların hem akademik hem de sosyal anlamda ciddi katkılar sağlayacağına inanmaktayız.

Sanayi devrimiyle birlikte gelişen boş zaman anlayışı, büyük yarışmaların ve sporun önemi, sporu günlük yaşamın ötesinde bir sanayiye dönüştürmüştür (Biçer, 1994: 50). Ekonominin sanayi ağırlıklı olmaktan çıkıp hizmet sektörüne kayması ve enformasyon teknolojilerindeki korkunç yenilikler bilgi, eğlence, iletişim, reklamcılık aracılığıyla yaşamımızı etkilemektedir. Bu süreçte spor, sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelirken pazar ekonomisine ve meta dolaşım ilkelerine bağlı olarak sporun niteliği de değişmektedir (Talmiciler: 2002). Günümüzde kitle iletişim araçlarının etkisiyle spor, ciddi bir tüketim sektörüne dönüşerek finans hareketlerinin yaşandığı cazip bir faaliyet alanı haline gelmektedir (Can ve ark, 2000: 180-90). Küreselleşmenin en tipik göstergelerinden biri olan futbolla birlikte bahis oyunları da küreselleşmektedir. Bugün insanları ödemeli kanallara çeken üç şey var. Bunlar “sinema, futbol ve pornodur”. Televizyonun ve internet futbolun küreselleşen yüzünü temsil etmektedir. Ticari televizyon ile uzmanlaşmış spor birbirlerine çalışmaktadır. Geçmişte Fransa’98 Dünya Kupası nasıl tv. satışlarını arttırdıysa (Ekonomistten -1998- Aktaran Gündoğdu ve ark., 2008: 120) bugün bahis oyunları da internet ihtiyacı nedeniyle bilgisayar satışlarını arttırabilir. Futbol son birkaç yılda korkunç bir iletişim taşıyıcısı haline geldi. Bundan 10 yıl önce toplumda bu kadar yer işgal edeceği tahmin edilemeyen futbol bugün çeşitli şirketlerin yayın haklarını ele geçirmek için ölesiye mücadele ettiği önemli bir sektör. Bugün futbol yayınlarının ve elde edilen kârların dağıtımında kan gövdeyi götürmektedir (Authier, 2002: 30-32). Bu alandaki makro-ekonomik göstergelere bakıldığında bunun boşuna olmadığı görülebilir. Gerçekten de spor sektörü, dünya ticaretinin % 3’ üne sahip dev bir ekonomik alanı kapsamaktadır (Balcı, 2003: 53-66). Sadece Avrupa futbol sektörünün yıllık getirisi 13 Milyar USD olarak tahmin edilmektedir. Anonim şirket haline gelen futbolun bundan sonraki serüveninde oyunculara hisse senedi dağıtılması ihtimali bulunmaktadır. Oyuncuyu borsa kâğıdı haline getirmeyi hedefleyen spor kapitalizmi, kramponlara takılacak hisse senetlerini meşin yuvarlağın vahşi brokerları haline getirecek gibi (Authier, 2002: 30-32). Aslında başta İddaa olmak üzere bütün şans oyunlarında bunun ilk işaretlerini görmekteyiz zaten. Bugün spor endüstrisinin en kârlı alanlarından birini ise bahis ve şans oyunları oluşturmaktadır. Özellikle de futbol bahisleri bu oyunlar içerisinde günümüzün en dikkat çeken olgulardan biridir.

Dünyada, 2007 yılı verilerine göre sayısal ve bahis oyunlarına yılda 213.001 milyar dolar ayrılmışken sayısal şans oyunlarına 13.725 milyar dolar ayrılmıştır. Bu pazarın yarısı Avrupa ülkelerinde bulunmaktadır. Şans oyunlarına Avrupa'da 111.336 milyar dolar, Kuzey Amerika'da 63.190 milyar dolar, Asya ve Ortadoğu'da 39.629 milyar dolar, Orta ve Güney Amerika'da 7.697 milyar dolar Avustralya 4.325 ve Afrika'da 549 Milyon, Türkiye'de ise 3 milyar dolar para yatırılmaktadır (DDK, 2009: 15). MPI'satışları 2008 yılında %22 artış göstererek 1,47 milyar TL'ye ulaşmış, bu satışlardan yaklaşık 769 milyon TL ikramiye dağıtılmıştır. Brüt satış hasılatının %50'sinden daha fazlasını oluşturan ikramiyeler, 2008 yılında %19 artış göstermiştir. Spor Toto Teşkilatının 2008 yılında Spor Toto ve İddaa adlı oyunlarından elde edilen brüt hasılat 2,3 milyar TL'ye ulaşmıştır (KİT, 2008: 195-200).

Şans ve bahis oyunları hem dünyanın hem de ülkemizin yükselen bir alışkanlığı olarak göze çarpmaktadır. Özellikle, ülkemizde şans oyunlarına gösterilen ilgi günden güne artmaktadır. İnsanlar düzenli olarak vergi öder gibi gelirlerinin bir kısmını şans oyunlarına harcamaya devam etmektedirler. Türk halkının % 9'u şans oyunlarına ayda 150 TL ve üzerinde harcama yapmaktadır. Hiçbir geliri olmayan ev hanımı, öğrenci grubu şans oyunlarına ayda 23.5 TL lira vermektedir (Bayer: 2006). Ancak şans oyunlarını genelde erkekler oynamaktadır. Bununla birlikte kadınların da şans oyunları oynadıklarına ilişkin veriler bu konudaki davranışların değiştiğini göstermektedir. İstanbul Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler Odası (İSMMMO), "**Umudumuz Piyango**" başlıklı raporunda krizin etkili olduğu 2007-2008 yıllarında vatandaşların şansa 11,3 milyar TL'nin harcadığını ve böylece şans oyunlarında %19 oranında bir artışın olduğunu ifade etmektedir (İSMMMO, 2009: 294-297). Ancak daha önce oynanan şans oyunlarının sonraki bahis oyunlarını etkilediği, bu açıdan piyango oyunlarının beklenilenin altında çıktığı buna karşın söz konusu kesimin Sayısal Lotoya başladıkları ifade edilmektedir (SLT, 2005: 37).

Bu oyunlar içerisinde yükselen ivmesi ile en çok konuşulan İddaa oyunudur. Türkiye'de İddaa'nın oynatılmaya başlandığı 2004 tarihinden 2008 tarihine kadar 7.6 milyar TL (Eski hesapla 7,7 katrilyon) hasılat elde edildiği kaydedilmektedir. Bu yıl İddaa oyununun 2008 yılı verilerine göre %23 oranında artış gösterdiği kaydedilmektedir¹. (Cumhuriyet, 2009). Başlangıçta 150 bin kişinin oynadığı İddaa'yı bugün 3.5 milyon insan oynamaktadır. Bu kadar aktif oyuncusu bulunan İddaa'nın 5 bin civarında internet bayi ağı bulunduğu ve İddaa'nın resmi sitesine (www.İddaa.com) günlük 200 bin ziyaretçi geldiği düşünülürse olayın toplumsal bir olgu olduğu anlaşılabilir. İddaa oynayanların %10'u internetten de bahis/şans oyunu oynamaktadır. Bu kişilerin internetten bahis/şans oyunu oynama

¹ Bu hasılatın iştirakçilere dağıtılan ikramiye miktarının 3.7 milyar TL, devlete KDV ve Şans Oyunları Vergisi olarak 1.4 milyar TL, Turkcell Süper Lig, Bank Asya 1. Lig, TFF 2. Lig ve TFF 3. Lig'de yer alan futbol kulüplerine isim hakkı bedeli olarak toplam 554 milyon TL, kamu kurum ve kuruluşlarına (Çocuk Esirgeme Kurumu, Kredi Yurtlar Kurumu, Savunma Sanayi, Türk Tanıtım Fonu ve GSGM) 224 milyon TL kaynak aktarıldığı bilinmektedir.

sıklığı ortalaması haftada 2,7 gündür. İnternette daha çok Avrupa ligleri, Türkiye süper ligi ve İngiltere ligleri ile ilgili bahisler oynanmaktadır (SLT, 2005: 13).

İnternette, Türkiye'deki ilgili makamlardan lisans ve izin almaksızın yabancı müşterek bahis sitelerini kullanan çok sayıda insanımız bulunmaktadır. Spor Toto Teşkilatı'na bağlı olarak "Bilyoner.com" ismiyle faaliyet gösteren İddaa yasal, tek elektronik (internet) bahis bayisi olmasına rağmen yasadışı faaliyet gösteren bahis sitelerinin sayısının 25 dolayında olduğu bilinmektedir. İnternette oynanan bu oyunlarda bahisler ülkemiz bankalarındaki kişiler adına açılan hesaplar üzerinden yapılmaktadır. İş karşılığında yapılmış gibi yapılan bu para transferleri eğlencenin endüstriye, oyunun sahtekârlığa dönüştüğünün bir resmidir aynı zamanda. Hiçbir vergi vermeyen bu internet bayilerinin yıllık 500-600 milyon dolar hasılat elde ettiği düşünülürse ülkemizin dışarıya kaptırdığı parasal maliyetin büyüklüğü de tahmin edilebilir (Kılıç, 2010:40-42).

Bir kısmı Avrupa menşeli olan bu şirketlerde, yapılan bahislerin resmi takibi yapılamadığından oyunlara şike karışma ihtimali çeşitli sportif oyunları olumsuz yönde etkilemektedir. Toplumun ilgisini çeken İddaa mafyanın da dahil olduğu birçok oyun döndüğü ifade edilmektedir. Çoğunlukla küçük takımlar üzerinde oynanan bu oyunlarda yapılan şikeler İddaa oyununun önemli bir parçası olma yolundadır. Özellikle küçük takımlar üzerinde oynanan şikeler geçmişte Kayserispor-Akçaabat futbol takımlarında olduğu gibi gerçekten ayyuka çıkmış durumdadır. Alman Bochum Savcılığının 2009 yılında yaptığı bir açıklamada içinde Türkiye'nin de olduğu 9 ülkede 200'e yakın maçta şike yapıldığı ileri sürülmüştür (Kılıç, 2010: 40). Bunun gerçekten olup olmamasından çok bu tür bir algılamamızın İddaacılar arasında olması da anlamlıdır. Çünkü, gerçekler kadar şayiaların da önemli olduğunu ve bu durumun davranışlarımız üzerinde etkisi olduğunu biliyoruz. Bu tür algılamaların ise toplumdaki hile ve kötülük duygusunu nasıl normalleştirdiğini tahmin etmek zor değildir.

Metod

Bu betimsel çalışma literatür çalışmasının yanı sıra, katılımlı gözlem incelemesine dayanılarak hazırlanmıştır. Değerli arkadaşım Akın'ın boş oturmaktansa bir şeyler yapma arayışına cevap veren İddaa oyununa olan akademik ilgim onunla sohbet etmek için oyun dışı zamanlarını hesap ederek buluşmamızı ayarlamaya başlamamızla başladı. Akın'ın "işim var" edasıyla düzenli olarak takip ettiği iddaa etkinliğini ciddiye almamak mümkün değildi. Sohbetlerini bile İddaa düşüncesiyle aralayan arkadaşım için İddaa Bayiine gitmem, oradaki gözlemlerim ve onunla bu oyun hakkındaki konuşmalarımız bu makalenin ortaya çıkmasında etkili oldu. Arkadaşımın ve İddaa tutkunu diğer üç arkadaşın İddaa deneyimleri ve bu süreçte iç dünyaları hakkındaki gözlemleri ve anlattıkları, iddaacılara dair gözlem ve çalışmamız için önemli bir temel oluşturdu. Ayrıca, çeşitli zamanlarda gözlem yapmak için gittiğim İddaa bayilerindeki kuponcuların anlattıkları bu çalışmada önemli bir yer

tutmaktadır. Bunun yanı sıra, bu alanda daha önce yapılmış çalışmalardan elde ettiğim bilgiler, internetteki çeşitli spor forumlarından okuduklarım gözlemlerimin yorumlanmasında etkili oldu.

Şans Oyunlarında Arka Plan

Şans kişinin bilgi ve emeğinden çok rastlantı sonucu elde ettiği elverişli durumu ifade eder. Bir olayın olabirliği olarak tanımlanan şans genelde hiç kimsenin inisiyatifine bağı olmayan olaylarda sonucun lehine sonuçlanma durumu olarak da değerlendirilir. Şans kelimesi Türkçe Sözlüğü'nde rastlantıların düzenlediğine ve insanlara iyi ve kötü durumlar hazırladığına inanılan doğüstü güç, kut, baht, talih ve felek anlamlarına gelmektedir (TDK, 2005: 1847). Şans sözcüğü Fransızca "chance" kelimesinden geçmiştir. Bu sözcüğün bizdeki karşılığı sayılabilecek talih ve kut gibi kelimeler ise kutsal bir ima içerdiğinden şans sözcüğüyle birebir uyuşmazlar. Gerçekten de bugün kismet, baht ve talih gibi kelimeler hala kader anlamında kullanılmaktadır. Çoğu zaman rastlantı anlamında kullanılan "şans", tasarlanamayan sonuçları, bilinemezliği ve belirsizliği ifade etmektedir.

Şans düşüncesinin varlığı ve şans aracılığıyla kazanmanın olabirliğine olan inanç bahis ve şans oyunlarının gelişmesinde kültürel bir zemin olarak değerlendirilebilir. Kaderin yerini olasılığa bıraktığı bir alanı işaret ediyor şans oyunları aslında. Kader düşüncesinin yozlaşmış ya da farklılaşmış hali olarak değerlendirilebilecek şans düşüncesi, şans ve bahis oyunlarında etkilidir. Bu açıdan şans oyunları değerler değişimi açısından üzerinde durmaya değer bir konudur. Onlarca ihtimali içeren bir denklemde sonucu bulmak kadar zor olan bu işte en hesap edilemeyen şey şanstır ama. Sanki kendisinin de payı varmış gibi yanlısalar yaratan bu oyunlarda bilemediğinde kadere, kâğıdı yatırmadığında ise sonucu bildiğine dair anlamlar üreten zihin yapısı ilginçtir. Kader düşüncesi insanların hayatta ne kadar başarılı ve mutlu olacakları dışında ne kadar değerli oldukları imasını da içermektedir. "Kaderim bu ne yapayım" ifadesinde kişinin değersizlik algısı sanırım hepimizin bildiği bir duygudur. Bu açıdan şans düşüncesinin sosyal, kültürel arka planı yanında bireyler açısından psikolojik bir anlamı da bulunmaktadır. Şans düşüncesinin hurafe olup olmadığı ya da şans oyunlarının arka planında da hurafelere dayalı düşünme tarzının etkili olup olmadığı burada tartışılabilir ancak bu düşüncenin neden olduğu davranışları bu bağlamda değerlendirebiliriz.

En azından hurafelere dayalı düşünme ve davranma biçiminin geçici de olsa kaygıları azalttığını biliyoruz. Ülgener, Şark Ortaçağına ilişkin iktisadi analizinde hayal ve hile mahsulü kazançlardan bahsederken define arayıcılığı, simya ve sihirle ikbale kavuşma alışkanlığından bahseder. Ona göre Akdeniz'de azalan altın darlığı insanları gizli ve gömülü yerlerde servet aramaya itmiştir. Şimdi şans oyunlarının da işlevsel anlamda buna hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Ham tamahkârlıkla suçlanan bu tipler Ülgener'e göre hemencecik zenginleşme peşinde olan insanlar olup normal yollarla aklını kullanmayıp alakasız hayaller peşinde definecilik, simya ile uğraşan insanlar olarak tanımlanmaktadır. Ona göre, bu sorunun temelinde o günün şartlarında geniş hayal dünyası ve insanların saflığı bulunmaktadır (Ülgener, 2006: 208-218). İrrasyonel kazanç arayışlarının Batı

Avrupa'da çok erken tarihlerde yok olmasına rağmen bizde hala devam ettiğini belirten S. Ülgener'in o günkü değerlendirmeleri bugün için doğru değildir. Çünkü günümüzde olağandışı yollardan kazanç sağlama girişimleri gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere dünyanın bir çok yerinde gittikçe artmaktadır. Şans oyunlarını bu bağlamda değerlendirmek sanırım yanlış olmaz. Ancak bizdeki definecilik, simyacılık, sihir ve büyü gibi irrasyonel bazı eğilimlere ait tortuların bugünkü şans oyunlarının oynanma sıklığında kültürel ve zihinsel bir arka plan sağladığını tahmin edebiliriz. Yine, insanların belirsizlik hissettikleri kriz dönemleri ve yaşamlarını kontrol duygularının azaldığı kaygılı dönemlerde insanların şans oyunlarına yöneldikleri bilinmektedir. Bunun dışında bireyci eğilimlerin artması, rekabet, risk ve sosyo-kültürel karmaşanın artması, değerlerin sarsılması da insanların bu tür oyunlara yönelmelerini arttırmaktadır (Yaşar: 2010).

Ancak, insanların normal yollardan para kazanarak biriktirememeleri onu başka şekilde de elde edebileceklerine ilişkin hayallerini arttırmaktadır. Özellikle de yakınlarının kazandıklarına ilişkin duydukları ya da bir şekilde şahit oldukları az miktardaki kazançları abartarak kendi hayallerine destek bulmakta ve oynamaya devam etmektedirler. “*Falancası şu kadar kazanmış filancası kıl payı şu kadar parayı kaçırmış*” gibi sözler bu oyunları oynayanların dünyasında ciddi yankılar oluşturarak daha fazla oyun oynamalarını tahrik etmektedir. Çalışmanın, terlemenin, emeğin ve helal kazancın insanların dünyasındaki öneminin azalması onları başka yerlerde kazanç arayışlarına itmektir. Kazanmadan tüketme arayışı, eşyanın verilen emeğe göre değil de verdiği hoşnutluğa göre değerlendirilmesi, genel anlamda üretimin tüketimden daha az olması insanların rasyonel olmayan yollardan kazanç aramalarını besleyen zihni ve sosyal tecrübelerdir. Bu kolaycı kazanç alışkanlığını maceracı, hayalperest dünya görüşünden ziyade başka türlü etkin olamamanın, hantallığın, üretmemenin sonucu olarak ortaya çıkan bir zafiyet olarak değerlendirebiliriz. Kapitalizm öncesi gösteriş, beğenilme arayışının bu oyunlar aracılığıyla günümüzde de sıcak tutulduğunu ve insanların zenginlik hayaliyle bu oyunlara ilgi gösterdikleri bilinmektedir².

Şans düşüncesinin gelişmesinde yaşanan tecrübelerin, siyasi ve sosyal şartların etkisi inkâr edilemez. Çoğu zaman jeopolitik adı verilen ama çoğunlukla bizi aşan ekonomik sosyal ve tarihi bazı gelişmelerin bizler üzerinde hakim bir etkisi olur. Bunun dışında güncel hayatımızda da bizi fazlasıyla etkileyen bize rağmen yaşanan olaylara şahit oluruz. Etrafımızda çoğu zaman hak etmeden elde edilen konumlar, zenginleşme hikâyeleri ya da tersine yaşanan olumsuz kayıplar, haksızlıklar yaşanır ya da anlatılır durur. Otoriter yönetimlerin belirleyici olduğu siyasi hayatımızda her türlü değer dağılımının, her tür kararın yukarıdan aşağı alındığı, çoğu zaman birbirini yanlışlayan politik kararların uygulandığına şahit olduk. Çoğu zaman keyfi, belirsiz nedenlerle ya da insanlara anlatma gereği duyulmadığı için öyle algılandığı siyasi ve sosyal gelişmeler insanların düşünce dünyalarında şans

² Ancak, bazılarının göre bu tür şans oyunlarına katılan insanlar az parayla daha fazla kazanma ihtimaline sahip oldukları için hiç de irrasyonel değildirler, tersine kapitalizmin çalışma ve iş ahlakına oldukça uygun bir etkinlikte bulunmaktadır.

neredeyse tesadüfî olmaktan çıkarmıştır. Kimin başına ne geleceğinin belli olmadığı, başbakanının bile asılabildiği, siyasi çalkantıların bol yaşandığı bu ülkede insanların şans algılamalarının boşuna olmadığını göstermektedir. Daha düne kadar birçok atamanın, ahbab çavuş ilişkisine göre belirlendiği, neyin ne için olduğunun pek tahmin edilemediği bir yapıda insanların tahmini yaşamaları ve tesadüfîlik hisleri anlaşılır bir durumdur.

Önemli tarihi olaylarda, hatta bilimsel birçok bulguda bile şans olarak adlandırılan birtakım durumların sonuçları nasıl etkilediği hesaba katılırsa insanların neden bu tür düşüncelere inandığını ya da davranışlarını buna göre nasıl ayarladıklarını anlayabiliriz. Bu açıdan elverişli şartlarda bulunma açısından insanlar açısından önemli farklar var ve bu nedenle şans çeşitli istatistik yorumlarla geçiştirmek mümkün değildir. Var olan şartların nasıl olduğunu açıklayabiliriz ama neden öyle olduğunu açıklamak öyle kişilik faktörü gibi açıklamalarla giderilemeyecek kadar ağır sorular içermektedir. Genelde şansın hazırlıklı olandan yana olduğu söylenir. Oysa var olmak bir şansa, hiç kimse hayata bir tercih ya da hazırlık sonucunda gelmedi, kimse cinsiyetini, genetiğini, fiziğini ve biyolojik, zekâ kapasitesini belirlemedi. Seçildik, tombaladan çekilir gibi. Papatya oyunundaki seviyor sevmiyor ihtimalinden milyarlarca daha büyük bir ihtimal arasından seçildik. Milyarlarca hücre arasından seçilerek geldik bu dünyaya. Herkes sebepler bularak korkularının ardındaki belirsizliği azaltmaya çalışsa da nasıldan çok niçin sorusu ortada öylece duruyor. Niye ben? Psikolojimiz, biyolojimiz ve toplumsal yapı, hakkımızda karar aldırırken aradaki boşluklara egomuzu yapıştırıp pay çıkarıyoruz. Sartre haklıydı; varlığımızın, dünyaya gelişimizin nedeni biz değiliz. İnançlılar kaza ve kadere inanarak bu alandaki boşluğu doldururken daha seküler bir dünya görüşünü benimseyenler için hayat şans ve kumardan ibaret gibi görülmektedir. Bu bakış açısıyla hayat çoğu zaman üzerimize kumar oynadı. Oyun belli, kartlar dağıtılmış ve eliniz belli. Büyük kararları hayat alırken detayları biz dolduruyoruz gibi. Sakatlığın, özürün, hastalıkların, üzüntülerin, savaşların, ölümlerin sebepleri olabilir ama bunların çoğunda neden başkası değil de sizin, ülkenizin bunları yaşadığını hakkındaki açıklamalar nedensel bir önermeyle giderilemez. Sizin sebep olmadığınız sonuçlarla karşılaşp mücadele etmek zorunda olmanın başka bir anlamı var mı? Kim zekâsını, kişiliğini seçebildi? Niteliğinin %75'inin kalıtımla belirlendiği zekâ modern toplumun dominant faktörü değişimidir? Yani, olasılıklar, tesadüfler, seçenekler ve şans...

Dönen nesnelere, yani rulet, çekiliş topları, şans kadar belirsiz, dünya kadar yuvarlak... Kader, dönen çarkla sembolize edilir (İslam kültüründe çark-ı felek ile ifade edilir) ve iyiden kötüye, kötünden iyiye her şeyin değiştiğini ifade eder. Dönen kürenin bir noktasında yazılıyor kaderimiz. Ekvatorda, kutuplarda veya çölde değil de burada doğmak farklı bir yol çiziyor insana. Kimileri dünyanın en sorunlu coğrafyalarında ve yoksul ailelerinde kimileri ise refahın ve zenginliğin bol olduğu yerlerde ve ailelerde dünyaya gelir. İnsanlar dünyaya eşit şartlarda gelmezler kısacası. Belki farklı cinsiyette doğmak sorun değildir ama kızların daha değersiz olduğu bir coğrafyada doğmuşsanız durum farklıdır. Zekâ kapasiteniz, toplumdaki hâkim estetiğe göre güzel ya da çirkin olmanız, özürsüz ya da sağlıklı

doğmanız... Bazı insanlar verili bir anda da gerçekten şanslıdırlar. Düşen uçaktan sağ çıkanları düşünün, ölmeyi arayıp da bulamayanlara kıyasla sağlıklı yaşayanları, savaş ortasında yakınlarını kaybedenlere karşın ömür boyu ailesiyle mutlu yaşayanları düşünün... Yapmadıklarından dolayı cezalandırılanları, otoriter bir rejimde, insan haklarının yok sayıldığı bir yerde yaşayanlara kıyasla insanın “değerin kendisi” olduğu yerlerde yaşayanları düşünün. Açıkçası sebep ne olursa olsun bazı insanlar daha eşit ve daha elverişli şartlarda var olurlar. Yıllarca soya dayalı değil de becerilere dayalı bir elemenin mantığına vurgu yaptı modern toplum ve tabakalaşma yapısı, zekânın büyük ölçüde soydan geldiği gerçeği arasında belirleyicidir aslında. Üstelik bunu değiştirmek ne kadar mümkün? İşte yine ihtimalden bahsediyoruz, ne kadar mümkün derken... Sonuç olarak şans düşüncesi ve hayattaki şansla ilgili deneyimler ve şansın istatistikle birlikte fayda amaçlı kullanım imkânı şans oyunlarının zihni ve kültürel kabulünde önemlidir. Şans oyunları ile bireyler şanslarını zorluyorlar, bir anlamda yeni bir kader arıyorlar kendilerine.

Devlet Eliyle Kumar

Şans oyunu, iştirakçinin beceri veya gayret düzeyinin sonuç üzerinde herhangi bir tesir yaratmadığı, sonucun tamamen “tesadüfe” bağlı bulunduğu ve kazanan iştirakçilere nakit ya da ayın olarak ödül verilmesini öngören oyunlardır. Buna göre, “piyango, sayısal oyunlar ve hemen kazan oyunları” ile bunlara benzeyen diğer oyunlar “şans oyunu” olarak kabul edilmektedir. Bahis oyunu ise herhangi bir olayın sonucunun ya da nasıl gelişeceğinin önceden tahmin edilmesi esası üzerine oynanan/oynatılan oyunlardır. Bu oyunlarda sonucun kısmen iştirakçinin becerisine kısmen de tesadüfe bağlı olduğu ve sonucu tahmin edenin ikramiye kazandığı oyunlardır. Talih oyunları ise oyunların oynatılmasına yer veya imkân sağlayan işletmeye karşı oynanan ve sonucu kısmen ya da tamamen iştirakçinin şansına (tesadüfe) bağlı olan oyunlardır. Kumar ise kazanç sağlamak gayesiyle oynanan ve kâr ya da zararın kısmen veya tamamen talihe bağlı olduğu oyunlardır³. Bu tanım, kahvehaneler ya da benzeri bir mantıkla çalışan diğer işletmelerin “talih oyunu işletmesi” olarak kabul edilmeyecekleri; buralarda oynanan oyunların da talih oyunu olmayacağı anlamına gelmektedir (DDK, 2006: 5-12)

Bu detaylara bakıldığında, talih oyunları ile bahis oyunları ve kumar birebir aynı mahiyeti taşımamaktadır. Bahis oyunlarında, her bir oyunun sonucu hem iştirakçinin becerisinden hem de şansından (tesadüften) aynı anda etkilenirken talih oyunlarında ise bazı oyunlarda sonuç tamamen tesadüfe bağlı iken bazı oyunlarda ise sonuç kısmen tesadüfe kısmen de beceriye bağlıdır. Yine, talih oyunlarında oyun “fiş, jeton veya para ile” oynanırken şans oyunları ve bahis oyunlarında oyuna iştirak karşılığında bir bedel (para) ödenmektedir. Ancak, bu oyunlarda para, oyunun doğrudan bir aracı olmayıp; oyun aracı olan bilet ve/veya kuponun yatırılması (oyuna iştirak) karşılığında

³ Oysa, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 228 inci maddesinin (4) numaralı bendinde yer verilen “... kazanç amacıyla icra edilen ve kâr ve zararın talihe bağlı olduğu oyunlar” şeklindeki “kumar” tanımı, belli durumlarda bu türden işletmeleri de “kumar oynanması için tahsis edilen yer” (kumarhane) olarak kabul edilebilmesini mümkün kılmaktadır.

ödenmektedir. Talih oyunlarında ise para tıpkı kumarda olduğu gibi (veya para ile satın alınan fiş ya da jeton), doğrudan doğruya oyuna sürülmekte ve paranın bizatihi kendisi oyunun bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu tanıma göre, talih oyunlarının diğer bir özelliği de “oyun araç-gereçleriyle bir kasaya karşı veya oyun makinelerinde” oynanmakta olmalarıdır. Bu husus, talih oyunlarını diğer oyunlardan ayıran en önemli unsuru teşkil etmektedir. Şansınız varsa oyun, bilginiz varsa bahis, bu ikisinin değişen oranlardaki bileşimi ise bize Sayısal Loto oyunlarının ve İddaanın niteliğini göstermektedir.

Bütün bu nüans farklılıklarına karşın kumarla şans, bahis ve talih oyunlarının temel mantığı arasında bir fark yoktur. Şans uzmanlıkla alakalı değildir ve bilgisizce oynanan bahis ise kumardır. Burada bilginin hem oyunun meşruiyetini hem de kazanma ihtimalini arttırdığı iması bulunmaktadır. Yapılan bu farklılaştırıcı tanımların en önemli sebebi sistemin bu oyunları kumardan farklı göstererek vergi kaynağı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Hâsılâtın sosyal hizmet, savunma ve sosyal yardım gibi kamu kurumları arasındaki dağılımı İddaanın meşruiyetinin ve hatta faydalı olduğuna ilişkin görüşlerin önemli bir temeli olarak gösterilmesine yol açmaktadır. Bir olgunun değerlendirilmesinde sosyal ve ahlaki bir bakış yerine maddi gelirin, faydanın meşruiyet sağlamadaki bu gücü piyasa ahlakının gücünü gösterir ki bu, dikkate değer bir durumdur. Bunda elbette “yurt dışına para gitmesi kaygısı” da önemli bir gerekçedir. Ancak, İddaa oyununda olduğu gibi bahis oyunlarında “zengin olma hayali” satıldığından harcanan paranın bunun bedeli olduğu ve bunun meşruiyet açısından yeterli olduğu sonucuna varılmaktadır. Şansınız varsa oyun, değilse kumar olarak değerlendirilen bu oyunlar İddaa’yı sosyal ve ahlaki açılardan da değerlendirmemizi gerektirir. Devletin daha düne kadar kumar diyerek yasakladığı oyunları bugün gelir adına görmezden gelmesi hatta bundan nemalanması normal insanlar arasında da benzer etkiler yaratmaktadır. Böylece, devletin yaptığına benzer şekilde insanlar da kendilerine göre bazı ahlaki değerleri hiçe sayarak kupon oynama adına her türlü riski alabilmekte, yanlış davranış gösterebilmektedir. Bu yüzden şans oyunları sadece maddi sorunlar bağlamında değil değerler anlamında da ciddi sorunların doğmasına yol açmaktadır.

Diğer bağımlılık türlerinde olduğu gibi, oyun bağımlıları da yaşadıkları psikolojik sorunlar nedeniyle başta kendileri olmak üzere çevrelerine ve ailelerine karşı yıkıcı davranışlar içine girerler. Sürekli kazanma isteği ile hareket eden bireylerin şuurunu kaybetmişçesine tutarsız ve uçarı bu davranışları öncelikle bireyin kendine olan saygısının kaybetmesine sonra da ahlaki değerlerinin zayıflamasına neden olmaktadır. İnsanların gerçekçi olmayan beklentileri de çeşitli oyunların bağımlılık haline gelmesine yol açmaktadır. Bağımlılık, başlangıçta iradeyle başlanan ama daha sonra insanın hayatına ipotek koyan başa çıkılması güç bir davranış tekrarı olarak göze çarpar. Bu hastalıkla birlikte beynin zevk alma noktasında görülen bu bozukluk bireyin bozuk plak gibi sürekli benzer bir döngüde tükenene kadar ilerlemesi süreci olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde bağımlı şekilde bahis oynayan bireyler bir zaman sonra kendilerini kaybeder ve ”*kendi kendilerini kötüye kullanırlar*”. Heyecanı ve adrenalini arttıran bu tutkulu oyunlar uyuşturucudan farklı olsa da sonuçta beyin kimyasını

değiştirir. Başlangıçta aylık haftalık periyotlarla başlayan bahisler günübürlük olmaya başlar ve neredeyse bireyin zevk aldığı belli başlı bir etkinliğe dönüşür (Güveli, 2003: 258-260). Risk almaktan hoşlanan bahisçiler zamanla kumar oynamak için ailesi de dahil her şeyi kötüye kullanabilir, ciddi hatalar işlemeyi göze alabilirler. Onların bu davranışları maddi kayıpların yanında, aile ve iş yaşamında da çeşitli sosyo-ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Şans oyunu oynayanların yaklaşık % 14'unun kişisel gelirinin % 5-15'ini; %2,1'inin % 15-20'sini; % 2,5'inin % 20-30'unu ve % 1,8'inin de % 30'un üzerinde bir tutarı oyun oynamak için harcadığı (DDK, 2009: 398) düşünülecek olursa, bu insanların ekonomik sıkıntı yaşamamaları mümkün değildir. Ekonomik zorlanma beraberinde elbette borç arayışını bu da diğer sorunları tetikleyebilmektedir. Yalanla başlayan bu süreç, dolandırıcılık, hırsızlık, aile sorunları, boşanma gibi ciddi sorunların yanı sıra intiharla sonuçlanabilmektedir.

Sadece kaybetme durumunda değil bireyin kazanma durumunda da sonuç aynıdır. Bu durumlarda birey, ani ve fazla kazancın yanı sıra yaşam değişikliği nedeniyle de çevresine uyum gösteremez, aile ve çevresiyle ciddi sorunlar yaşayabilir. Nitekim talihsiz talihlilerle ilgili olarak birçok aile dramı gazetelerde sıkça dile getirilmiştir (<http://www.radikal.com.tr>; www.yenişafak.com.tr). Bu hikâyelerin çoğunda sapkın davranışların ortaya çıktığı, aileleri parçaladığı, daha düne kadar adı bile olmayan miras kavgalarının başladığı, aile fertlerinin aşırı harcama ve “ne oldum delisi” tavrılarıyla savruldukları anlatılmaktadır.

Spor ve Bahis Ekonomisi

Liberal demokrasi hızla dünyaya yayılırken beraberinde belirli bir yaşam tarzı da küreselleşmektedir. Çağdaş toplumlarda sanayileşme, kentleşme ve kitle iletişimin yanı sıra boş zamanın ve hizmet sektörünün gelişmesi belirli bir yaşam felsefesini oluşturmuştur. Jacques Ellul, şehir hayatının katlanılmazlığının eğlence teknikleriyle giderildiğini belirtir. Böylece şehrin yol açtığı acı eğlenceyle kabullenilir hale getirilmiş olur. Bu süreçte Ellul, fiziksel özgürlüğün yani boş zamanların bedeli olarak ruhsal zombiciliğin geliştiğini vurgular. Adorno'ya göre, kitle kültürü ideolojinin yerini alarak manupülatif bir tertip haline gelmiştir (Modleski, 1998: 198). Burada bilincin yerini alan oynama alışkanlığı ve uyumluluk bahis ve spor oyunlarında kendini gösterir. Bu anlamda Portekiz lideri Salazar'ın diktatörlüğünü eğlence ve oyun üzerine kurduğu söylenmesi boşuna değildir (Kanter, 2006: 225). İnsanların uyutulduğu devasa beşiklere dönüşen stadyumlara ve yeşil sahalara paralel olarak insanların hayallerini, ihtiraslarını, arzularını sulayan şans oyunları da insanların teskin edilmesinde benzer bir işlev görmektedir (Devecioğlu, 2005: 119). Bugün boş zaman sektörünün en önemli ayağını spor ve spora dayalı etkinlikler oluşturmaktadır. Birçok ülkede özellikle de gelişmiş ülkelerde insanların önemli bir kısmı zamanlarının önemli bir kısmını, aktif ya da pasif bir şekilde sporla ilgilenerek geçirmektedir.

Sporla ekonominin iç içe geçtiği bir dönemde yaşıyoruz. Üretim, rekabet ve eşitlik endüstri toplumunun temel ilkeleri olarak bilinir. Spor bu ideali tam olarak yansıtan bir model niteliğindedir.

Bunun yanı sıra, Krochcow, sporun insanları peşinden sürükleyen yapısının arkasında bireysel performansın, sınıfsal, ırksal herhangi bir bağdan bağımsız olarak işlediği inancı olduğunu söyler (Doğan, 2007: 22). Öz disiplin, çalışkanlık, borçtan kaçınma, ölçülülük, ciddiyet ve kendi kendine yetmenin önemli bir parçası olarak çalışmanın kendisinin önemli görülmesi bir ölçüye kadar geleneksel iktisadın ama daha çok erken dönem modern iktisat ahlakının temelini oluşturan temel kriterlerdir. Ancak, iktisadi ahlaktaki genel değişimler, kapitalist çalışma ilkeleri insanların iş, emek ve kâr anlayışlarının niteliğini de değiştirmektedir. Başarının, emeğin yanı sıra bazı değerlerin yerini sadece hazzın aldığı modern toplumlarda, Martha Wolfenstein, çalışmanın bu değişen niteliklerinin oyun-eğlence anlayışlarına da yansıdığını ifade etmektedir (Lasch: 2006: 113). Burada bir yandan işin eğlence gibi özellikler taşıdığını diğer yandan da eğlencenin işe dönüşen bir yapı gösterdiği göze çarpmaktadır. Bugün spora dayalı bahis sektörünün eğlence, iş ve hastalık(bağımlılık) arasında bir yerde durduğunu ve dolayısıyla bunlar arasındaki sınırların belirsizleşmesine katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Frankfurt ekolüne göre, sporda iş ve çalışma dünyası ikilenmektedir. Özellikle de performans sporu endüstri toplumlarında iş ve üretim alanlarından doğan davranış biçimleri ve örgütlenme şekilleri ile yakın benzerlikler göstermektedir. Bugün performans sporu özgür ve kendiliğinden yapılan oyunsal etkinliklerin ötesinde sürekli ve bir amaca yönelik olarak yapılan ve işin benzeri bir etkinliktir. Spor, hem ulusal hem de bireysel rekabetin yaşandığı önemli bir etkinliktir. İş yaşamında olduğu gibi bugün sporda da bürokratik bir örgütlenme göze çarpmakta, sporun kendisi, sporcular, takımlar birer eşya gibi algılanmakta ve alınıp satılmaktadır (Doğan, 2007: 17-20). Bütün bu süreç sporun ticarileşmesiyle yakından alakalıdır.

Biriktirmenin, zenginliğin temel değerler haline gelmesi paranın oyunda olduğu gibi araç olmaktan çıkıp kendinden amaç haline gelmesine yol açmaktadır. Erdeme ulaşmada bütün maddi varlığın bir araç olduğu fikrinin zayıflaması bu anlayışa ciddi katkılarda bulunmuştur. Topluma katkıda bulunmak anlayışı, dürüstlük, hak ederek kazanma gibi önemli değerlerin sarsılması sahip olma, kazanma hırasının “adam olma” arayışlarına üstün gelmesi spekülasyonun kabul edilebilir bir hale gelmesini kolaylaştırdı. Nitekim, oyunlarda bireyciliği, girişimi, başarıyı temel kriter sayma ve başkalarına üstün olma arayışını çeşitli eğlencelerde özellikle şans oyunlarında görebiliriz. Bu açıdan başkalarının kaybetmesiyle kazanılan şans oyunları başkalarının kaybını kendi yararına güdümlenmenin ekonomisi olan piyasa ekonomisinin bir tür simülasyonunu andırmaktadır. Spekülatif kazancı mümkün kılan bazı ekonomik gelişmeler insanları kolay kazanmaya ve üretmeden tüketmeye yönlendirmektedir.

Birikimleri azaltan sınıflar arası yarılmaları arttıran enflasyon, “şimdi al sonra öde” anlayışını pompalayan tüketim kültürü ve anlık hazzı vurgulayan hedonist beklentiler insanların farklı yollarla para kazanma arayışlarını arttırmaktadır. Faiz oranlarının yüksekliği, devalüasyon ve dövizle kâr gibi yeni kazanma yolları aslında insanların emeğe dayalı çalışma anlayışlarını değiştirerek şansla,

kumarla kazanma arayışlarını normalleştirmelerini sağlamaktadır. Aslında modern dünyada iş yapısının niteliksel değişimi, işlerin gittikçe emek yoğun olmaktan çıkması ve başkalarına rağmen kazanma anlayışının egemen hale gelmesi, ün ve güç arayışının temel kabuller arasına girmesi bu süreci derinleştirmektedir. Yine, yardımlaşma/dayanışma değerinin nostalji haline gelmesi, başarı mitosunun kibir duygusuyla birleşmesi, ussal yoldan kazanma anlayışının sarsılmasına ve sonuçta meşru olmayan yollardan kazanma arayışlarına yol açmaktadır. Bu hırslı ekonomik gerilikle ya da yoksullukla da pek ilgisi yok. Hatta, yapılan bir çalışmada sosyo-ekonomik gelişme arttıkça insanların şans oyunlarına gösterdikleri ilgilinin de arttığı görülmektedir. Örneğin, İstanbul'da şans oyunları oynama oranı % 80,4, Güneydoğu Anadolu'da % 42,5, Kuzeydoğu Anadolu'da % 28,9'dur. Karadeniz bölgesinde de doğudan batıya doğru gidildikçe oynama oranları düşmekte ve buna göre Doğu Karadeniz Bölgesinde oynama oranları baştan ikinci sırada iken Batı Karadeniz Bölgesinde bu oran sondan ikinci sıraya düşmektedir (DDK, 2009: 357).

Teknolojik değişim süreci ile sosyal yapıdaki ve değerlerdeki değişimler bu sapmayı daha da derinleştirmektedir. 1980 öncesi döneme kıyasla sonraki kuşak gençlerinin giderek "para"ya daha fazla önem verdiği bilinmektedir. Zengin olma yolunun çalışmaktan geçtiğine inananların yavaş yavaş azaldığı günümüzde gittikçe daha fazla insanın şans oyunları gibi irrasyonel yollardan çıkar kovaladığına şahit oluyoruz. Hakim ekonomik sosyal yapıya bağlı olarak bireyselleşen ve giderek televole tarzı bir yaşam biçimine özenen paragöz bir gençlik yetişmektedir. İmaj kültürü ve sanal alem gerçekte hayalin birbirine karıştığı bir algı dünyası bu süreci daha da hızlandırmaktadır. Artık, yanında olup bitenlere duyarsız kalırken televizyon dizilerindeki yaşananlara ağlayan bir topluluk var şimdi. Haz düşkünü kişiliklerin hakim olduğu modern toplumda sahibinden satılık benliklerin pastiş halleri görülmektedir. Gerçeğin simülasyonla karıştığı bu dünyada sahici olmayan benlikleriyle insanların, oyunun (İddaa'da olduğu gibi) sınırlarında gerçeği aramaları, gerçeği ise oyun gibi algılamaları boşuna değildir. Bu sürecin altında ruhsal ve sosyal gerilimlerin etkisi açıktır. Sosyolog Cl. Fischler, aynı nedenle 1970'lere kadar olan süreçte özellikle Fransa'da astrolojinin sadece kitleler içinde değil burjuvazinin yönetici, teknisyen ve diğer liberal gruplarda da yayılmasından bahseder. Modern toplumda astrolojinin yayıldığına ilişkin kaygılardan bahsedilen yazında bunun istikrarsız dönemlerde insanların kendi kaderlerini başkalarının eline bırakma isteğinin bir parçası olarak yorumlandığı görülmektedir (Fuzeau, t.y.: 63-75).

D. Riesman da benzer şekilde "görünmez elden hoşnut el"e geçişin kişiliklerde ciddi değişimler yarattığını ve günümüzde içten yönlendirilen kişilik yerine dıştan yönlendirilen kişilik tipinin önem kazandığını söyleyerek narsistik birey tiplemesine vurgu yapar (Lasch, 2006: 111). Çalışmanın soyut ve bürokrasinin kişiler arası ilişki niteliği de narsistik bir tepkiyi doğurmaktadır. Yine, geleceğe ertelenmiş doyumun zamanla ana odaklanan bir haz anlayışıyla yer değiştirmesi narsistik bireyin doğmasıyla yakından alakalıdır. Narsistik birey sosyal dayanışmanın zayıfladığı ve sömürü ilişkilerinin egemen hale geldiği bir ortamda gelişir ve bu durumda insanlar diğerlerinin

güvenilmez olduğunu kendi güvensizliğinden hareketle algılar. Bireysel performans, bireyci rekabet, hazzı tüketim, piyasa mantığının bir uzantısıdır. İnsanlar artık sevinirken de haset verir gibi saldırgan bir tavırla sevinç yaşamaktalar. Bu, modern insanın bireyci düşünmesi ve yalnızlığıyla yakından alakalıdır. Futbolda da ekonomide de ortak payda rekabet. Profesyonel sporun gittikçe liberal kuralların hakim olduğu bir alan haline gelmesi boşuna değildir (Authier, 2002: 71-72). Bu rekabetçi süreçte bireyler sadece işte değil sosyal yaşamın başka alanlarında ve eğlencelerinde de diğerlerinin defterini dürmeye çalışırlar. Bu süreç insanların biz duygusunu azalttığı kadar sosyal ortamlarını da daraltır. Nitekim, yapılan bir çalışmada oyuncuların % 6,6'sı, işe ya da derse ayırması gereken zamanın bir kısmını oyun oynamak için harcadığını; % 3,8'i ailesine, % 2,4'u de arkadaşlarına yeterince zaman ayıramadığını ifade etmektedir. İddaa ortamlarının, bilgi alışverişlerinin sağladığı ortamlarının aksine İddaaacı diğer arkadaşlarından ayrılır, mesafe koyar ya da onları da ortamına çeker. Bunun yanı sıra İddaa ortamlarında başka arkadaşlıklar da edinir. Ama buradaki arkadaşlığın sebebi de mahiyeti de çok farklıdır. Bu açıdan İddaa oynamaya başlayanların İddaa ortamlarından etkilendiklerini ama aynı zamanda kendi arkadaşlarına ve çevrelerine de etkilerinin önemli olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim, İddaa oynayanların yarısından fazlası (%53,8), bu oyunu çevresine tavsiye ederken diğer yarısı (%46,2) kimseye bu konuda herhangi bir tavsiyede bulunmadığını belirtmiştir (SLT, 2006: 14-15). Bu konuda ilginç başka bir konu ise bazı oyuncuların çevresine yabancı kalmamak için oyun oynadığını belirtmiş olmasıdır. Çoğunluğunu alt düzey eğitim ve gelir grubunda olanların oluşturduğu bu kesimin sosyal etki altında kalarak hareket ettiğini göstermektedir (DDK, 2009: 391). Birçok iddaacının maçlar yüzünden sosyal hayatının darbe aldığını, okuma, gezme gibi diğer etkinlik alanlarının azaldığını söyleyebiliriz.

Spor karşılaşmaları kitlesel üretimin ve medyanın etkisiyle ciddi bir önem kazanırken ticarileşen spor, bahis oyunları aracılığıyla oyunun değerini farklı bir niteliğe büründürmektedir. Törenselleşen niteliğinden uzaklaştıkça oyunların ticarileşen yapısının eğlenceyi işe dönüştürmesi bir yana artık sporda neyin amaç neyin araç, neyin önemli neyin önemsiz olduğu da belirsizleşmektedir. Sporda kimin izlediğinin ya da sonucun değil yeteneklerin, nasıl oynandığının asıl belirleyici olmasına karşın cari durum bunun tersini işaret etmektedir (Lasch, 2006: 169). Bugün şans oyunlarında, oynanan bahislerde sonucun yeteneklerden daha önemli hale geldiğini ve bunun insanları oyun dışı amaçlarla motive ederek oyunun doğasından uzaklaştırıldığını söyleyebiliriz. Oysa Huizinga'nın dediği gibi, oyun aslında amacı olmayan bir öze ve yararcı olmayan bir doğaya sahiptir. Ancak O'nun oyunun ciddiyetini kaybettiğine ilişkin görüşlerinin şans oyunlarına gösterilen ilgiden hareketle yanıltıcı olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, gösteri ve temsili, ritüel ve dramayı toplumsal ruhun odağına yerleştiren oyunların artık önemini kaybettiğini ve girilen bahse göre oyunun farklı kişiler için farklı bir anlamı olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik bu algılama sadece dışarıdakiler için değil oyunun içindeki futbolcular için de benzer bir anlamsızlığa doğru sürüklenmektedir. Kısacası, bahis oynayan insanlar borsacılara, takımlar işlem gören kâğıtlara,

oyuncular ise şirket sermayesi haline dönüşmektedir. İngiltere başta olmak üzere bugün Batı'daki birçok klübün borsadaki yerini alması ve bir gözü topta bir gözü hisse senetlerinde iş koşturan adamlar gibi havayı koklamaları boşuna değildir. Enflasyon riski karşısında hissedar futbolcu fikrini ileri süren Sergio Cragnotti futbolculara prim yerine hisse senedi fikrini önermektedir (Authier, 2002: 71-72).

Çalışma ve boş zaman ayrımını veri olarak kabul eden Novak, sporun eğlence dünyasına tabi olmasından sitayişle bahsetmektedir. O'na göre sporun eğlence dünyasına tabi olmasıyla gündelik yaşamın ötesine geçemeyen oyun ve eğlence anlayışı varoluşun daha üst bir seviyesine yükselme zevkini veremez hale gelmektedir (Lasch, 2006: 198). Oyunun bu ticarileşme süreci aslında eğlence fırsatını yaratan çalışma niteliğinin bozulmasıyla da yakından alakalıdır. Yine futbolun zevkten zorunluluğa uzanan hüznü öyküsünü anlatan Eduardo Galeano, onun sanayi dalına dönüşmesiyle estetik değerinin gittikçe sarsıldığını belirtir. Endüstriyel futbolla sadece sonucun ve paranın önemsendiğini belirten yazar bu süreçte futbolun seyir zevkinin azaldığını belirtmektedir (Galeano, 1998: 9). Kimilerine göre artık maçta sakatlık anında topu taca atmak bile nostalji sayılmaktadır. Oynamak için oynamanın neşesi spor endüstrisine kurban edilmektedir. Artık ne patlak, zıplayan topların ne de mahalle arasındaki yaşlı ninelerin azarlamaları eşliğinde yapılan maçların zevki bilinmektedir. Kimse uğrunda dayak yenilen maçları da bilemez. Kedi gibi zevkle oynanan oyunların yerini bugün parasal değerlendirmelerin yapıldığı seyir merakı aldı. Benzeri bir sürecin izleyiciler açısından da aynı olduğunu ifade edebiliriz. İddaa oyunu bu süreci, kazanma endişesine düşürdüğü izleyicilerin futbolla ilgili estetik beklentilerini düşürerek hızlandırmaktadır. Örneğin, bir İddaacı kendi takımının aleyhine bahis oynadığında "*kendi takımının yenilmesi için nasıl dua ettiğini*" anlatmaktadır. Artık insanlar oyuncuların performansını ve oyunun zevkini değerlendirmek yerine sonuçların kendilerine kazandıracığı paraya bakmaktadırlar. Bu şekilde, izleyicilerin oyuna ilişkin beklentileri yanında taraftarlığın ve cemaatimsi aidiyet duygusunun da bahis oyunlarıyla birlikte ciddi anlamda değiştiğini, sporun taraftarlık, kimlik, ulusal kimlik duygularını besleme fonksiyonunun azaldığı ifade edilebilir. Artık şike yapma gayreti bile takımı için, şehri için değil kendisi için olmaktadır.

Her köklü klübün tarihsel karakterine ilişkin iddiaları olur. Büyüklük, küçüklük, seçkinlik, halktan olma, zenginlik, garibanlık hasbilik gibi. Taraftarın bu özelliklerin yanı sıra sınıfsal, kültürel, ulusal, yerel kimlikleriyle tuttukları takımlar arasında da bağları olur. Bunlar taraftarların kendi karakterleri ve yakınlıklarına anlam katar (Tanıl, 2006: 178). Maço tavırlar, delikanlı imajı, racon duruşlarla takım tutmanın bir alakası vardır. Taraftarın gözünde farklı takımları sevmek, maymun iştahlılık, gayri meşru ilişki, sadakat yoksunluğu hisleri anlamına gelirken bugün bunların anlamı değişmektedir (Tanıl, 2006: 236-238). Bir zamanlar zengine, büyüğe, kayırlana, şöhretliye, başarılıya, kibirliye gıcık gitmek sınıfsal ayrımlarla bütünleşen taraftarlığa farklı bir anlam yüklemekteydi. Bazen mazoist bir tavırla yenileni tutmak, kendi kendisiyle dalga geçmek, züğürt takımın peşinden gitmek,

daha az gergin ama daha eğlenceliydi (Tanıl, 2006: 214-215). Bir aşktan karşılık beklercesine imkânsızı istemek, irrasyonel olanın kenarlarında gezinmek, mucize beklemek, bir güce inanmak aslında taraftarlığın en önemli özelliklerindedir. Taraftarlığın grup değerlerine bağlılık, eğlenme, stresten uzaklaşma gibi olumlu yönleri yanında bencillik, dar görüşlülük, düşünce tembelleği ve dürüst olamama, çevre daralması, gibi olumsuz sonuçları ve saldırganlık, yabancılaşıma, tutuculuk, kimlik bunalımı, ırkçılık, pasiflik gibi çeşitli davranış ve değerler üreten bir işlevi de vardır (Kanter, 2006: 119-120). Bilindiği üzere taraftar kendisini takımın ayrılmaz bir parçası olarak hissettiğinden maçlarda bazen sevinç, ümit, heyecan yaşayıp deşarj olurlarken bazen de hayal kırıklığı, kızgınlık ve öfke gibi duygusal gerilimler yaşar. Taraftarların futbolla ilgili olarak yaşadığı önemli duygulardan biri olan aidiyet ise bireyler arasındaki bütünleşmeyi arttıran önemli bir duygudur. Futbol, kitleleri din, yaş, etnik köken, cinsiyet, sosyal sınıf gözetmeksizin birleştirirken takımlar bazında ayırmakta, hatta fanatik hale getirebilmektedir.

Bazı insanlar futbolu değil taraftarlığı severler. Akraba ziyareti gibi maçlara gitmeyi, “hadi söyle her maçına gelmedik mi” türünden cümlelerle sosyal kabulü ararlar (Tanıl, 2006: 18). Ancak İddaayla birlikte bu aidiyet duygusunun eskisi gibi olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim İddaa kupon yatıran birey kendisini yanılttığı ve çıkarını zedelediği için takımına kızabilmekte, bazen kaybetmesini bile isteyebilmektedir. Önceleri maçlarda iki taraftardan biri galibiyetle sevinirken diğeri mağlubiyete üzölmekteydi ama şimdi maçlar kişinin takımına göre değil de girdiği bahse göre üzüntü ve sevinç kaynağı olmaktadır. Yani İddaanın bireycileştiren bir yanı bulunmaktadır. Bir iddaacının dediği gibi “*artık herkes oyuna değil kendi hesabına bakıyor.*” Burada sporun karakter oluşturma ve yurtseverlik üzerindeki etkisi ele alınacak olursa bahis oyunlarının sporun bazı toplumsal işlevleri konusunda bozucu bir etkiye sahip olduğunu tahmin edebiliriz. Ancak onun bireyci ekonomik yapı açısından işlevsel olup olmadığı tartışılabilir.

Boş zamanın, endüstrinin eğilimlerini destekleyecek nitelikte olduğu böylece boş zaman etkinliklerinin meta üretiminin bir uzantısı olarak örgütlendiği ileri sürölmektedir. Dorcas Butt rekabet içeren sporların askeri zihniyetli, yağmacı bencillere dönüştürdüğünü ve yine cılız sportmenliğin merhamet ve yardımlaşmayı yok ettiğini belirtir (Lasch, 2006: 190). Aslında bu sayılan olumsuzlukların daha kronik ve rafine bir halini şans oyunlarında görebiliriz. Karşılaşmayı artık kazanmanın, zevk almanın ötesinde para kazandırma ihtimaline göre değerlendiren bahisçilerin içsel dünyalarını hesaba katarsak bu oyunların aslında seyircilerinin içsel öfkelerini tetiklediğini söyleyebiliriz. Bu durumun sporun insan sağlığını koruyan yapısı kadar sadakat ve işbirliği duygusunu da olumsuz etkileyerek sporun yüceltme mekanizmasını tahrip ettiğini tahmin edebiliriz. Sporun eğlence sektörü tarafından istila edilmesi Novak’a göre rezil gerçeklik ile ondan kaçışı sağlayan oyun arasındaki bilindik sınırın yok olmasına neden olmaktadır. Novak, bu yüzden, sporu olabildiğince eğlence ve iş hayatından uzak tutmak gerektiğini söylese de spordan semirerek gelişen bahis sektörü

tam da eğlence ve işi sporun merkezine yerleştirmektedir (Lasch, 2006: 197). Pazar anlayışının spor sahnesinin her noktasına nüfuz etmesi özellikle futbola dayalı bahis sektöründe rahatlıkla görülebilir.

Paranın değeri sporun her alanında kendini gösterince oyunun yerini kâr düşüncesi aldı. Çok uluslu şirketlerden ecza laboratuvarlarına, teknisyenlerine kadar her kesimin çıkar sahibi olduğu bir sektör var artık. Gerçek dopingin anabolizan değil para olduğu anlaşılınca futbolun suça, mafyaya bulaşması kaçınılmaz oldu (Authier, 2002: 85). Bugün futbolun ekonomikleşmesine bağlı olarak kazanma hırasının sadece oyun zevkini değil şikelerden dopinglere ve kumardan kara paraya kadar uzanan bir dizi sorunu da yaratarak toplumsal vicdana ve ahlaka ciddi yaralar açtığını söyleyebiliriz. Örneğin, bir İddaacı zaman zaman küçük takımların maçlarında sağdan soldan kendilerine kadar ulaşan “*şu takıma oynayın*”, “*arkadaşımın abisi hakem, teknik direktör ya da futbolcu*” gibi haberlerle kolonları doldurduklarını ifade etmektedir. Özellikle, futbolcunun bireysel davranışlarına endekli bahislerde çok daha fazla şike ihtimallerinden bahseden bir İddaacı, ilk taç, ilk ceza, ilk korer, ilk faul gibi konulardaki bahislerden herkesin şüphelendiğini ve kendilerinin ortada dolaşan fısıltılara göre bahse girdiklerini ifade etmektedir. Ancak, gerek dünyada gerekse ülkemizdeki çeşitli şike davalarına bakılırsa şike olmasa bile İddaa oynayanların şike olduğuna ilişkin yargıları onların bireysel dünyalarını anlamak açısından önemlidir sanırım.

Oyun ve İddaa

Oyun güncel yaşamda tehlikeyi, cesareti, hileyi, şansını, kazancı, zararı, üzüntü ve hazzı kapsayan karmaşık bir kavram olarak göze çarpar. Oyun kelimesinin güncel yaşamdaki kullanışı ve anlam fazlalığı ruhsal ve sosyal hayatımızın ayrılmaz parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Büyük oynamak, ekmeğiyle oynamak, hayatıyla oynamak, oyun yapmak, oyun bozmak v.s. kelimelerde bunu rahatlıkla görebiliriz. Yaşamdaki karşılaşmaların, mücadelelerin, yarışmaların, dayanışmaların bir benzeri oyunda da görülür. Oyun oynamak genel olarak hayatın bir parçası, simülasyonu gibidir. İnsanlar bazen diğer insanlarla konuşmak ve iletişim kurmak için de oyun oynarlar ve oyun içinde üstlendikleri rollerle gerçeğin sınırlarını zorlarlar. Bu rolün insanlara getirdiği bazı kazanım ve duygular olur. Bu duygular, kişisel tatmin, yarışma duygusu, hırs, korku, öfke, kendini ispatlama, takdir toplama, farklı şeyler öğrenme/tatma ve uç noktalarda bulunan bazı eylemleri yerine getirme gibi duygulardır. Sayısız türleriyle oyunlar olumludan olumsuzu birçok duygunun yoğun bir şekilde yaşanmasına yol açar. Şiddet oyunlarından zekâ oyunlarına kadar birçok oyun aslında hayatın bir ar yüzü gibi durduğundan gerçek yaşama mesafe kazanmayı bazen de ona karşı dayanma gücünü sağlar.

Tıpkı eğitim, sağlık, aile ve hukukun olduğu gibi çeşitli oyunların da sosyo-ekonomik yapıyla ilişkisi vardır. İçinde sporu da barındıran oyunların kültürle ve kültürün aktarılmasıyla yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bu açıdan, mevcut kültürel değerler, ideolojiler, yaşam tarzları, dünya görüşleri ve din ile spor anlayışı arasında bir bağlantı bulunur. Gerçekten de spor kültürün bir tarzı, daha doğaçlama bir yönü olarak ele alınabilir. Oyun kişilikle değerler ve yapı arasında bağ kurarak sistemi

yeniden üretir. Çünkü oyun sayesinde birey fiziki, zihni davranışsal ve duygusal sınırlarını görür, kendini tanıma fırsatı bulur. Oyun türlerine göre bireyler sabır, dikkat, soğukkanlılık ve dayanıklılık gibi birbirinden çok farklı duygusal ve davranışsal yaşantıları deneyimler (Doğan, 2007: 44-45). Futbol ve İddaa, ikisi de birer oyun olmakla beraber ikisinde de oyunun ötesinde anlamlar bulunur.

Herbert Spencer'in oyunların, sporun eğitimsel işlevlerine ilişkin vurgusuna paralel olarak H. Reisse de sporun istenç, irade eğitimindeki yerine vurgu yapar. Bununla birlikte oyunlar bireyin kendini kanıtlamasına, özgür kişilik geliştirmesine faydası olur. Oyunların yaratıcılığı geliştirdiği ve sosyalleşmeye ciddi katkıları olduğu da bilinir. Aynı zamanda oyunların bireyin sisteme uyumunu sağlayan bir disiplin aracı, kuralları sindirmeyi sağlayan bir unsur olduğu da söylenebilir. Örneğin, sporun haz verici yanıyla yarışmacı, çatışmacı özellikleri bireyin yaşamındaki benzeri döngülerin farklı bir boyutta yaşanmasına hizmet ettiği bilinmektedir (Doğan, 2007: 15-17). Burada İddaa'nın oyun mantığı ve toplumsal, ruhsal işlevleri açısından ele alınıp değerlendirilmesi önemli çıkarımlar doğurur. Burada İddaa'nın haz verici yanı yanında stres üreten yanı, sabır, dikkat gerektiren özelliği ve kişiye göre bağımlılık yaratan, sınırları bozan bir yanı söz konusudur.

Oyun bireyin zekâ, beden ve kişilik gelişimini sağlayan bir faaliyet olarak görülür. Burada oyun egonun uyum işlevinin bir parçası olarak tanımlanır. Oyunla ilgili verilen tanımlar genelde çocuklarla sınırlı bir etkinlikmiş gibi ele alınmaktadır. Oysa yetişkinler de oyun oynarlar. Demek ki oyunun yetişkinler için de işlevsel bir anlamı bulunmaktadır. Oyunlar, eğlenme ve rahatlama eylemini gerçekleştirmek için yapılan ama daha çok sosyalleşmeyi sağlayan en önemli insan aktivitelerinden biridir. Bir tanıma göre oyun, mantığa aykırı gibi görünen bir davranış olarak ifade edilir (Uluğ, 1997: 12-13). Bu açıdan bazı oyunların yetişkinlerin gerçek dünyadan kaçmak ve çocukluğun rahat, özgür, eğlenceli ortamına dönüş açısından önemli bir işlevi olabilir. İnsanlar gerçek hayatta yapamayacakları birçok davranış ve duyguyu abartılı bir tarzda da olsa oyunla yaşar. Farklı farklı türüyle hayatın bir parçası haline gelen oyunlar hayal gücü ile örtüşerek bireylerin tatmin olmalarını sağlar. Her şeyden önce oyun oynamak yaşamak için doğal şartlardan biri değildir. Yani oyun insanların yaşamında zorunlu olmayıp daha çok özel, kişisel bir tercih sonucu ortaya çıkar. İnsanlar bazen gündelik hayatta yapamayacakları şeyleri oyun sayesinde yapmak isterler. Bu yüzden Schiller, insanın sadece oyun esnasında özgür olduğunu belirtir. Oyunu oluşturan gereksinimler daha çok psikolojik faktörlerle ilgili olarak değerlendirilse de oyunun kişisel nedenler dışında, sosyal, ekonomik ve kültürel bazı etkenlerle ilgili olduğu görülür.

Yukarıda oyunla ilgili bazı değerlendirmeler İddaa ve diğer bahis oyunları kapsamında ele alındığında bu oyunların nispeten oyun nispeten de oyun ötesi bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Oyunlarla ilgili olarak ileri sürülen bazı işlev ve duyguların bahis oyunlarında ve İddaa'da benzer şekilde görülmesine karşın diğer bazı özelliklerin olmadığını söyleyebiliriz.

Oyunların bireylerin dünyasında ve kişilik gelişimlerinde önemli olduğunu biliyoruz. Bu anlamda bazı oyunlar rekabeti, bazı oyunlar ise işbirliğini içerdiğinden erken yaşlardaki oyunların sosyalleşme üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu anlamda rekabetçi kültürlerde farklı oyunlar dayanışmacı kültürlerde ise farklı oyunların olması anlaşılır bir durumdur. Hatta oyun türleriyle toplumsal yapı arasında bu açıdan karşılıklı ilişkiler olduğu söylenebilir. İşte şans oyunlarına yönelik ilginin gerisinde yetiştirme tarzımızın ve erken yaştaki oyunlarımızın önemli bir etkisi olduğuna inanıyorum. Oyun çocuğun işi olarak değerlendirilir ve erken yaşlardaki oyunların geleceğe hazırlamadaki etkisi tahmin edilebilir (Uluğ, 1997: 10-11). Oyun gerçek ile hayal arasında kurulan bir köprüdür. Gerçekten de oyunla gerçekler, değerler ve sosyal yapı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Oyunla önceki eğitim arasında bağ kuran çeşitli yazarlar, oyunu yeteneklerin doğmasında bir etken olarak görmüşlerdir. Örneğin, fiziksel yeteneğe dayalı oyunların başarıya vurgu yapan toplumlarda, stratejiye dayanan oyunların özgür, temiz çocuk isteyen toplumlarda, şans oyunlarının ise sorumlu ve olgun davranışların ödüllendirildiği toplumlarda görüldüğü söylenmektedir.

Bazen iç çatışmaları dışa vurmak için oynadığımızı ileri süren bir yaklaşıma göre her gün çalışmak durumunda kalan ve böylece kişisel gelişim için çok az fırsat tanıyan fakir toplumlarda şans oyunlarının ortaya çıkışı anlamlıdır. Bu anlamda şans oyunları çocuğun pasif yetiştirilişine bir tepki, yani gündelik hayatta kabul edilemeyecek sorumsuzluğun bir dışavurumudur (Uluğ, 1997: 126). Yine, egonun bir fonksiyonu olan oyun, bireyin erken yaşlardan itibaren sosyalleşmesini ve çevreye uyumunu sağlar. Schallar'e göre oyun aşırı yorgunluk nedeniyle tükenmekte olan enerjiyi geri getirir. Oyunu aylaklık ve çalışma ile karşılaştıran Lazarus ise aktif eğlenceyi enerji sağlayıcı olarak görür. Başka bir açıdan oyunların çocukluğumuza dönme aracı olarak işlev gördükleri de söylenebilir. Kişilik, beceri ve zekayı etkileyen oyunların aynı zamanda sosyal alışkanlıklarla karşılıklı ilişki içinde olduğu tahmin edilebilir (Uluğ, 1997: 11-28). Bireyler oyunlarda bir tavır alış, özgür bir seçim yaparlar ve zorlanmamış olmayı içeren bu eğilim insanları oyundan zevk almaya iter. Aynı zamanda bu tavır, Berlyme'e göre bu süreç bireyde kararsızlık hali yaratarak bireyin tetikte olma, heyecan hissi hatta biraz da korkuyla karışık bir hoşnutluk duygusu yaşamasına yol açar. Oyun bu haliyle can sıkıntısına verilen tepki olarak da yorumlanabilir (Uluğ, 1997: 46).

Oyunların doğası ilkel rekabet güdüsünü kültürel kılar. İlkel rekabeti bizler kültür aracılığıyla yarışmaya, oyuna, bir anlamda da kazanca dönüştürürüz. Rekabet kendimizi mümkün kılan ötekiye var eder. Rekabetle insan gizil saldırganlığını uygun yollarla ifade eder ve böylece boşalır (Erdemli, 2008: 92-94). Sporun saldırganlık dürtülerinin boşaltılmasında da önemli bir etkisi olduğu söylenir. Konrad Lorenz sporu "çağdaş toplum içerisinde saldırganlık dürtüsünün bir yıkıma yol açmadan boşaltılma mücadelesinin dinsel ve törenleşmiş özel bir biçimi olarak görmektedir (Doğan, 2007: 20). Bizler aynısını futbolla İddaa oyununda görebiliriz. Saldırganlık dürtüsüne çağrı yapan bu istek biraz da insanın aşağılık duygularıyla ve kendini ispatla alakalıdır. At yarışı, it yarışı, horoz yarışı, deve güreşi derken hemen her şeyle iddialaşmamız boşuna değildi. Bu açıdan İddaa hem bir oyun hem de bir

rekabeti içermektedir. İnsanın bazen iddiası yani rekabet edesi gelir. Yarışma sadece sporda, oyun alanında değil dinsel bazı etkinliklerde de olduğuna göre yarışmanın ruhsal dünyamız için önemli bir yeri vardır. Aslında, yaşamak da bir iddiadır. İddia, rekabetle alakalıdır ve rekabet insanın eksiklik duygusunu gidermek, kendini geliştirme ve ispatlama arayışını temsil eder. Dolayısıyla bu alışkanlık insanın yarışma duygusunu körükler. Yetkinleşme, tam olma arayışı hareket ve hazda yoğun olarak bulunduğundan insan spor ve oyunla bunu elde etmeye koyulur (Erdemli, 2008: 105).

Bizim dünyamıza erken yaşlardan başlayıp günümüze kadar uzanan oyunlar ekseninden bakıldığında şans oyunlarının gelişimini anlayabiliriz. Küçüklüğümüzden itibaren “utuzmasına” bilye, gazoz kapağı ve cevizlerine oyun oynayıp, tavuk yemeğinden sonra kemiğiyle bahse tutuşup, “hangi elimde” diyerek giriştiğimiz oyunlarda şansla sezgimizin gücünü çarpıştırdık, iddialaştık. Çaylarına okey, sinemasına dama, iddiasına tavla oynayıp, gömleğine maç, yemeğine “kim haklı” bahsine girdik. İddialaştık, çekiştik... Öylesine giriştiğimiz bu oyunların kumara dönüşebileceğini kapitalizmden başka kim düşünebilirdi ki! Yenmenin aldıklarımızdan daha değerli olduğu bu oyunlar zamanla aldıklarımızın yenmekten daha önemli olduğu bir hale dönüştü. Hem eğlenceli hem de heyecanlı bu oyunlarla bir taraftan kendimizi ispatlarken bir taraftan da adını bile bilmeden kumarla tanıştık. Oysa bütün bu oyunların çocukluk hazlarımızın arkasına sığınarak özlemlerimizin sağılmasına zemin hazırladığını şimdi fark ediyoruz. Okul çıkışı üniformaları ve sırtlarındaki çantalarıyla bayiler önünde uzun kuyruklar oluşturan çocukların, üstü başı dağınık gençlerin merakla başlayan, para kazanmayla tiryakilik oluşturan, derinleşen bu alışkanlıkları aslında bariz bir kumar etkinliğidir. Üstelik bu alışkanlık öyle garip bir tutku ki neredeyse hiçbir zaman, sınırlama tanımamaktadır.

Oyun sadece çocuklar için değil yetişkinler için de işlevseldir. Egonun gerçekle başa çıkmasına, onu kontrol etmesine hizmet eden oyunlar aslında insanların sosyal ve ekonomik realiteden kaçmasına bu anlamıyla da kendilerini kontrol etmelerine yardım eder. Daraltılmış anlamıyla çalışmamak olarak tanımlanan oyun, oyunu eğlence olarak değerlendirenlerce yetersiz bulunur ve daha geniş bir perspektifle oyuna bakanlar oyunu, kadere-nedenselliğe, bedensel güdülere bazen de zamana karşı gelmek anlamında yorumlarlar (Uluğ, 1997: 150). İnsanların gündelik yaşamın sıkıntılarından kaçmak için yöneldikleri çeşitli oyunlar bir yandan da tıpkı tiyatrodaki olduğu gibi insanların gündelik yaşamlarındaki rollerini yeniden ama farklı bir şekilde, gerçek olmayan bir yolla görmelerini sağlar. Böylece, oyunlar insanların gerçek rollerine, benliklerine mesafe kazanmalarını sağlayarak bir tür sağaltım yapmalarını kolaylaştırır. Ancak gerek bedensel gerekse ruhsal zindeliği sağlamak için sistemin sağlamlştırılmasına hizmet edeceği düşünülen sportif oyunların bahse konu olan yeni yüzü yani bahse dayalı yönü, futbol başta olmak üzere birçok sporun beklenmeyen etkilerle karşımıza çıkması anlamına gelmektedir. Bugün sporun, eğitim, sağlık, ekonomi, kültür başta olmak üzere insanların direncini ve mutluluğunu arttırmak yerine bağımlılık, hırs, edilgenlik, tembellik ve hayalcilik gibi olumsuzlukları körükler. Bazı yorumlarda işin oyundan kopmasıyla insanların rutinden

kopmak için kendilerini oyuna kaptırdıkları ifade edilmektedir. Huizinga oyun üzerine klasik yapıtında oyunun bugün dinden, hukuktan, kültürden ve savaştan ve hepsinden önemlisi üretici emekten koptuğunu söyler (Lasch, 2006: 168). Oyunun başta emek süreci olmak üzere farklı alanlardan kopuşu insanların çeşitli duygularını boş zaman etkinliklerinde ve oyunda tatmin etme arayışlarına yol açmıştır. Bu durum heyecan, risk, belirsizlik ve merak, ego tatmini gibi çeşitli duyguların şans oyunlarında aranmasında bariz şekilde görülmektedir.

Futbol ve İddaa Oyunu

Futbolun daha doğuşundan itibaren sahip olduğu şiddet, güç ve mücadeleye dayalı doğası bu oyun ekseninde gelişen fanatik tavırları anlamamız açısından anlamlıdır⁴. Futbolun başlangıçtan itibaren vahşi, sert, erkeksi ve rekabetçi doğasının İddaalı olması kaçınılmazdır. Julius Sezar zamanında bir çeşit “kavgayı” andıran bu oyun daha sonra modern futbolun beşiği olacak İngiltere’de “Football” adını alır. Kitlelerin ve İngiliz gençlerinin bu oyuna gösterdiği ilginin onların orduya katılmalarını olumsuz etkileyeceği düşünüldüğünden oyun 1314’de ilk kez yasaklanır ve “**Football**” oynayanlar cezalandırılır. Ancak, üst üste uygulanan futbol yasakları, halkın bu heyecan verici aktiviteye gösterdiği yoğun ilgi nedeniyle tam olarak uygulanamaz (Güley, 2002: 130-131), (www.futbolekonomi.com), (Yıldırım, 1997: 54-62).

Yoksulların oyunu olarak başlayan bu oyunun zamanla zenginleri doyuran bir sektör haline gelmesi anlamlıdır. Futbolun yoksul kesimler içindeki popülaritesiyle onun mücadeleye dayalı doğasını birlikte ele aldığımızda bu oyunun bahse yatkın bir zemin hazırladığını anlayabiliriz. Futbol heyecanında oyundaki estetiğin ve eğlendirici cazibesinin yanında, taraftarların beklentileri ve sonucun belirsizliği önemli bir yere sahiptir. Batı dünyasında maç sonuçları için oyuncuların kapasite ve performansı sürekli vurgulanırken bizde “topun yuvarlak olduğu” vurgusu sık sık kullanılır. Hayatımızda kader düşüncesi nasıl etkili ise futbolumuzda da topun yuvarlaklığı nihai belirleyici olarak algılanır. Bu anlamda belirsizliğin içinde büyüyen şans da topla özdeşleştirilmiş olur. Bu durum, futbolcuların performansından çok şansın top üzerinden elde edilebileceği algısına önemli katkılarda bulunur. Kaderin belirsizliği ve topun yuvarlaklığı şansın İddaa gibi sayısal şans oyunlarında aranmasına katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra İddaanın diğer sporlardan çok futbolla ilişkisi onun sert doğasıyla yakından ilgilidir. Daha önceleri gazozuna, yemeklerine bazen de gömleklerine bahse giren taraftarın zihni dünyasında bu oyunun “üstünlük” ve güç gösterisi paraya bulaşınca Sayısal Loto ve İddaa gibi oyunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Bazıları için futbol hayattır, bir yaşam tarzıdır neredeyse. Futbol ve oyunda olduğu gibi hayat da öngörülemezdir. Tesadüflere açıklık futbolda olduğu gibi, dramatik gerilimlerin ortasında olmak anlamına gelir (Tanıl, 2006: 21). Dünyanın kadere dönen ovalığı gibi meşin topun

⁴ Tarihi süreç içerisinde “**top**” un icadıyla birlikte belirli oyunların belirginleştiği görülmektedir. Eski Çin kaynaklarında, Milattan 2500 yıl önce İmparator Huang-Ti'nin, askerlerinden, yere dikilmiş iki mızrak arasından, bir topu tekmelemek suretiyle geçirmelerini isteyerek çeviklik talimleri yaptırdığı belirtilmektedir (Türkiye Futbol Federasyonu, 1992).

kestirilemez yuvarlaklığı şansın mucizevi kapılarını zorlamaya iter. İddaada aranan mucize biraz da budur. Belli belirsiz ama sürekli çalkantılı dünya hallerinden ama daha çok futboldaki mucizeden hareketle aranan şeyler İddaada zorlanır. “Futbolun adaletinin olmadığı” ve “topun yuvarlak olduğu” söylemi heyecan ve ümitte birlikte büyüyen bir belirsizlik duygusunu beslemektedir. Bu belirsizlik merak duygusunun pazarlanabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Bu ihtimal dolayısıyla ki ilk önce maçların yayın hakkının satılmasıyla zemin kazanan kazan/kaybet süreci insanların para karşılığında toplu halde yenilme ya da yenme duygusunu hissetmeleriyle hız kazandı. Kişi önceleri ödediği biletle kazanmanın verdiği mutluluğu veya mağlubiyetin verdiği mutsuzluğu yaşıyordu. Bu süreçte kahvelerde, kafelerde iddialaşmak fanatiklerin zihniyetinde aşağılık/üstünlük şeklinde yer edince geriye sadece bahsin ticarileşmesi adımı kalmıştı. Buradaki heyecanın, yani merak duygusunun mutluluk ya da mutsuzluk şeklinde paraya tahvili piyasa mantığının da etkisiyle gecikmedi tabii ki.

1980’lerin ikinci yarısına kadar gösteri özelliğini koruyan futbol doksanlı yılların başından bu yana iş niteliğini kazandı. Artık show-business haline gelen futbol kendi ekonomisiyle birlikte taraftarını müşteri, katılımcı haline getirmektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak futbol kulüplerinin şirketlere dönüşeceği ve sermayelerinin bir kısmını halka arz ederek borsaya kote olacağı tahmin edilebilir (Akşar, 2003: 2-3). Futbolun endüstriyel bir niteliğe kavuşması, stadyumların iş kompleksine dönüşmesi, medyayla ilişkiler artık futbolun meta ilişkileri çerçevesinde yeniden kurgulandığı anlamına gelmektedir. Bu süreçte, futbolun alt gelir gruplarının sporu olmaktan çıkıp yavaş yavaş orta ve üst gelir gruplarının eğlencesi haline dönüşmesi sezonluk kombine biletlerde, yapılan lüks localarda ve taraftara sunulan pahalı nesnelere görülebilir (Gülaçtı, 2008: 310-313). UEFA Başkanı M. Platini, futboldaki bu endüstriyel eğilimin sonuçlarına dikkat çekerek “üstünlüğün parayla kazanılmadığı bir sistem bulmak gerekir. Yoksa bütün yoksullar yok olup gidecek ve zenginler baş başa kalacak. Ben bu amansız kapitalizmi istemiyorum.” demektedir (Authier, 2002: 6).

Son on yıla kadar sosyal bir işlevi de olan taraftarlığın yerine müşteri anlayışının oturması futbolun endüstriyel ve medyatik bir hal almasıyla farklı bir niteliğe bürünmektedir. Taraftardan beklenenlerin maddi anlamda artması ve tüketici davranışlarında meydana gelen değişimler futbola olan ilgiyi eğlencenin ötesine taşımaktadır. Bahis sektöründe meydana gelen devasa gelişmeler de bu bağlamda yani liberal gelişmeler, boş zaman anlayışları ve tüketici davranışları açısından değerlendirilebilir. İddaa pazarındaki kâr potansiyeli, son zamanlarda İddaaya, futbolun yanı sıra, basketbol, voleybol, motor sporlarının yanı sıra tenis ve bilardonun da eklenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu aşamadan sonra, zaten dev bir endüstri haline gelen futbolun artık sadece sahada koşan futbolcularla sınırlı bir oyun olmadığını, hatta saha içerisindeki oyunun asıl oyunun ilk düdüğü gibi durduğunu ifade etmeliyiz. Bugün şans oyunlarından en şanslı çıkanların bu oyunları oynayanlardan ziyade çeşitli kurumların olduğunu “2. ve 3. lig kulüplerinin İddaadan aldıkları para ile

çarklarını döndürdükleri ve yine Süper Lig kulüplerinin İddaa'dan naklen yayın gelirleri kadar para kazandıkları bilinmektedir⁵.

Gerçekten de İddaa oyunu son zamanlarında adından en çok bahsedilen bahis oyunlarından biridir. Yapılan araştırmada, kamuoyunun aklına ilk gelen oyun % 38,5 ile Sayısal Loto olmuştur. Piyango oyunu % 28,7'lik oranla ikinci sırada, İddaa oyunu ise % 16,8 oranı ile üçüncü sıradadır (DDK, 2009: 350). Batı Avrupa'da 1930'lu yıllara dayanan futbol bahis sektörü, bizde yasal anlamda çok yeni sayılır. Ancak, İddaa kurulmadan önce bahis oyunları yasadışı bir şekilde yapılıyordu zaten. İddaanın hayatımıza girmesiyle birlikte işin çehresi birden değişti. Bugün yasal İddaa, adından en çok bahsedilen bahis oyunlarından biridir. İnsanlar bu oyunu inanılmaz bir şekilde benimsediler. Her caddeye bir İddaa bayisi açıldı ve gazeteler bazı günlerde "İddaa'da kazandıran" ekler yayınlamaya başladı. İddaa oynayıcılarının önemli bir oranı (%62,5) 2004 yılında İddaaya başlamışken 2005 yılında İddaa oynamaya başlayanların oranı ise %37,4'tür. Son 6 ay içerisinde İddaa oynamaya başlayanların oranı ise %14,6'dır. Haftada ortalama İddaa oynama sıklığı 3,7 gün olup her seferde ortalama İddaa oynama miktarı 12,7 YTL'dir. Aynı çalışmada oyuncuların İddaa oynamaya ilişkin sorunları arasında "sırada bekleme"nin (%16.3) sıkıntı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Yani insanların, ilginç bir şekilde, oynamak için kuyrukta bekledikleri görülmektedir (SLT, 2005: 14).

İddaa oyununu çoğunlukla erkekler oynamaktadır. Hem erkeğin ekonomik rolü dolayısıyla hem de kumarın erkek rolüne yakıştırılması nedeniyle İddaa oyuncuları genelde erkeklerden oluşmaktadır. Bunda futbolun erkek oyunu olmasının da etkisi olduğu unutulmamalıdır. Futboldaki erkek imgesinin oluşturulmasında olduğu gibi bahis sektöründe de yenmenin, iddianın bahis sektöründe sürdürüldüğünü görmekteyiz. Tribünlerde el kol işaretleriyle canlandırılan saldırgan erkek imgesi diğer takımın kadın konumuna sokularak futbolcularına, hakeme hakaretler edilmesiyle mümkün olmaktadır (Tunay, 2009: 31-32). Bu davranışların aynısı İddaa bayilerinde ortaya çıkmaktadır. Yatırdığı kuponlar tutmadığında ağzı açılmamış küfürlerle hakeme, karşı takıma ve kendi takımına kızan bahisçiler yeni yetme gençlerin erkeklik imgesine katkıda bulunurlar! Futbolun tüysüz bir oğlanı birer erkek haline getirme" misyonunun bu oyunlara dayalı bahis sektörüyle değiştiğini; erkeksi ama bir o kadar da bireyci, avare, aylak, irrasyonel ve taşkın bir birey tipine katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. İddaanın, mücadele, zıtlasma içeren erkeksi bir imaya sahip olması da aslında bu oyunları erkeklerin oynamasına katkıda bulunmaktadır. Bayileri bazen küfürlerin havada uçtuğu bir ortam haline getiren futbol atmosferi, bu mekânları erkek alanı haline getirmektedir.

⁵ Bununla ilgili olarak İddaa'dan yaklaşık 600 trilyon Maliye'ye, 300 trilyon kulüplere, 44 trilyon sosyal kuruluşlara gelir aktarıldığını ve hazinenin, savunma sanayinin ve sosyal kuruluşların para kazandığını belirtmektedir (www.gazeteport.com).

“Benim takımım yener” şeklinde masum bir iddialaşmayla başlayan bahis oyunları çok sürmeden kumara dönüşmektedir. İddaanın kumarda harcanan paradan daha az maliyet doğurduğu açık olmakla birlikte onun zaman ve alışkanlık oluşturan yapısı kumara benzerliği açısından kayda değerdir. Ancak İddaanın 1 YTL gibi çok az bir miktarla oynanması onu cazip kılan ve bu kadar yaygınlaşmasını sağlayan en belirgin taraflarından biridir. Verilen ödülün büyük miktarına karşın ödenen payın çok az olması insanların çok düşük bir ihtimali denemelerine yol açmaktadır. Daha fazla kazanma ihtimaline karşın daha fazla ödül miktarı katılımı arttıran faktörlerdir (Shapira and Venezia 1992; Douglas 1995). Gerçi birçok insan için bu miktar cebindeki son kuruştur ve bu yüzden önemlidir. Kumarın bir defada kazandıran ya da kaybettiren yapısına karşın sürümden kazanan ve ne öldüren ne de ayağa kaldıran İddaa, hem bu göze batmayan miktarıyla hem de spora dayalı yapısı nedeniyle daha fazla taban bulmaktadır. Çay ve sigara eşliğinde hararetle tartışmalarla önlerindeki kuponları dolduran bahisçiler sporu milli bir kumar gibi görüyorlar artık. Hatta daha ötesi, bu oyunu bir geçim kaynağı olarak görenlerin hayli fazla olduğu söylenebilir. Bunu şans oyunlarını oynayanların niyetlerinden de çıkarmak mümkündür. Bu oyunları oynamada sırasıyla para kazanma, eğlence/zevk ve sonra da hayır amacının önemli olduğu tespit edilmiştir (SLT, 2005: 29).

Bu durum oynayanların gelir durumlarıyla da yakından alakalıdır. İddaa oyuncularının yüzde 87'sinin eğitim ve gelir açısından alt grupta olmasının elbette bu tablodaki payı büyüktür (Bayer: 2006). Devlet Denetleme Kurulu'nun yaptığı bir araştırmada kişilerin sosyo-ekonomik statü (SES) grupları yükseldikçe oyun oynama oranları da artmaktadır. Üst sosyo-ekonomik grup içinde son 1 yıl içerisinde oynayanların oranı % 86,7 iken “alt” sosyo-ekonomik grupta yer alanlar için bu oran % 50'dir (DDK, 2009: 396). Kumarın ekonomik gelişme ve hanenin fazla geliriyle alakalı olduğu yönünde bulgular bulunmasına karşın ülkemizde yapılan başka bir çalışmada İddaacıların yarısından fazlası (%59.2), orta alt ve alt statüye sahip kişiler olduğu tespit edilmiştir. Orta düzey sosyo ekonomik statüdeki oyuncu oranı % 31,5 iken üst ve orta üst sosyo-ekonomik statüdeki oyuncuların oranı ise sadece % 9,3'tür (SLT, 2005: 11).

Çeşitli araştırmalarda farklı toplulukların şans oyunları ve kumar aracılığıyla gelir dağılımını yeniden yaptıklarını ve böylece birikimin belli ellerde toplanmasının engellendiği ifade edilmektedir (Riches, 1975: 21-22). Eşitsiz dağılımın kalesi olan modern toplum, bu dağılıma suçun dışında kumarla itiraz eder biraz da. İddianın da adil olmayan bu bölüşüme bir tepki olabileceği ayrıca değerlendirilebilir. Çünkü insanlar başka hiçbir şekilde olamayacakları ve benzeyemeyecekleri kişiler gibi olmaya yani zengin olmaya oynarlar biraz da. Futbolun doğası buna uygun bir zemin sağlamaktadır. Pierre Bourgead'ın 1981'de çıkan kitabında dediği gibi “futbol savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir” (Authier, 2002: 96). Bahis ise bu savaşın saha dışında sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Burada iş, ekmek ve gelecek ümidi olmayanların yöneldiği şans oyunları çoğu ümitsiz için ümit kapanı olarak göze çarpmaktadır. Sizi buraya çeken nedir diye sorduğum bir iddaacı kupon kazanmayı kastederek “*hayalini kurmak bile güzel*” diyor. Başka bir İddaacı kendisine sorduğum

“şimdiye kadar ne kazandınız” sorusunu “eğer oynamasaydım şimdi cebimde daha fazla param olurdu” diyerek cevaplıyor. Aynı soruyu bir başkası, “insan genelde kazandığını hatırlıyor, kaybettiğini unutuyor” diyor. Gerçekten de yapılan bir çalışmada insanların şans oyunlarına oldukça fazla miktarda para harcadıkları görülmektedir. Bir aylık dönemde 150 YTL ve üzerinde parayı oyun oynamak için harcayanların oranı yaklaşık olarak % 9 seviyesindedir. Araştırmanın yapıldığı dönemde ayda ortalama 150 YTL ve üzeri bütçeyi bu oyunlara harcayan kitlenin % 38,9’u o dönemdeki yoksulluk sınırı olan 2.377 YTL’den daha az gelir elde ettiği hatta bu grubun % 35,6’sının açlık sınırı rakamı olarak açıklanan 730 YTL’ye yakın tutarda bir gelire sahip olduğu tespit edilmiştir (DDK, 2009: 371-373). Aslında bu bulgu bile şans oyunlarının kimileri için oyun olmaktan çıktığının, kumar ayinine dönüştüğünün bir resmidir aynı zamanda. Elbette insanların kendini boşlukta hissettiği zamanlarda gerilim hissetmemesi mümkün değildir. Kıtık romantizmi ve aynı zamanda irrasyonel davranışları beslemektedir.

Neredeyse, bir tapınak haline gelen İddaa salonlarında insanlar günlük ibadetlerini yerine getiriyorlarmış gibi düzenli olarak kupon oynuyorlar. Birisi yabancı bir ligin maç saatinden dolayı sabahın yedisinde İddaa bayisinin önünde diğer insanlarla birlikte nasıl beklediklerini anlatınca olayın ne anlama geldiğini insan daha iyi anlıyor. “Ya çıkarsa” diye başlanan şans oyunları zamanla “ne olacak bir tane daha oynasam” mantığıyla devam etmektedir. Zamanla işin ucu kaçtığından bu alışkanlık bağımlılık haline gelmektedir. Nitekim, Oxford Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmada oyun oynama alışkanlığının aşırıya varması halinde toplumun yaklaşık % 1,1’inin tamamen bağımlı hale geldiği tespit edilmiştir (www.ncrg.org). Özellikle de işsizlerin, dar gelirlilerin ve erken yaştaki çocukların bağımlılık riski çok yüksektir⁶.

Bahisle maç sonuçlarını yorumlayarak günlerini geçiren insanların güncel sorunlarına ve toplum sorunlarına yabancılaşmaları elbette kaçınılmazdır. Şans oyunlarına harcanan zaman ve paralarla birçok insan birçok ihtiyacını aslında karşılayabilirdi belki de. Kendisine çıkacak paralarla neler yapacaklarını planlamakla ömrünü geçiren insanlar var bu toplumda. Ekonomik sıkıntılar, duygusal sıkıntılar arttıkça insanların borçlarını ödemek ve aldıkları krediyi ödemek için bu tür çarelere başvurmaları kaçınılmaz gibi görülmektedir. Ancak bir kez oyunda kaybettikten sonra bu kez kaybettiğini geri alabilmek için borçlanmaya başlar ve bu döngü ciddi sorunların doğmasına yol açar. Nitekim bir çalışmada şans oyunu oynayanların % 30’u “borç ödemek ya da maddi problemlerini çözmek için oynadıklarını ifade etmişlerdir (DDK, 2009: 386). Ama her defasında kaybederek daha da fazla içeri giren bu insanların kaybettikçe daha fazla hırslandıkları ve bağımlı hale geldikleri görülmektedir. Birçok insan ceplerindeki yol paralarını, birçok çalışan çocuk ve genç harçlıklarını birleştirerek İddaa oynamaktadırlar. Bir İddaa bağımlısı, bayii içinde yarı şakayla arkadaşının son yemek parasını kolona yatırdığını söylüyor ve devamla kendisine “Allah rızası için 1 TL gönderin de

⁶ Devletin kontrolü dışında yani yasal olmayan bir tarzda bu tür oyunların oynatılması bireylerin bağımlılık riskini arttıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

yemek paramı kurtarayım diyor.” Yani tekrar oynayıp kazanma hırsı, ümidi bu insanları öylesine kör ediyor ki ceplerindeki son kuruşa kadar oynamanın hesabını yapıyorlar hatta etraflarından borç dilenebilmektedir.

Bağımlılığın önemli bir ölçütü olan “oynamadığı zaman kendini mutsuz/huzursuz hissetme” duygusu bir araştırmaya katılanların yaklaşık olarak % 9’u tarafından paylaşılmıştır. Öyle ki bu oyuncuların % 4,2’si cebindeki tüm para bitene kadar oynadığını ifade etmekte ve % 3,5’i, “param olmasa da borç para alarak oynarım” diye cevap vermektedir (DDK, 2009: 386-7). Hırsı, yarışmacılığı ve çatışmayı önemseyen güvensiz ve kaygı ortamları nevrotik kişiliği belirleyerek ussal olmayan alışkanlıkları, şans oyunları ve kumar gibi çeşitli bağımlılıkları tahrik etmektedir. Nitekim bir çalışmada oynayanların % 16,7’si oynamadığı zaman kendini mutsuz/huzursuz hissedeceğini, % 35,7’si kaybettiği zaman çok üzülüğünü, % 14,2’si parası olmasa da borç alıp oynayacağını, % 33,3’u oyunlardan kazandığı paranın tamamını tekrar oyunlara yatıracağını, % 33,3’u kazandığı parayı başka bir yere harcamaktan rahatsızlık duyacağını belirtmektedir (DDK, 2009: 389). Duyguların ticarileşmesine önemli bir örnek oluşturan bahis sektörü heyecanın parasallaşması anlamına gelmektedir. Ama burada bağımlılığın kendine özgü bir durumunu heyecanla iç içe geçmiş bir görünümünü görüyoruz.

Bu alışkanlık insanlara hiç umulmadık zamanlarda bile oyun oynattığına göre bağımlılık yaratan yönü araştırılmaya değerdir. Bütün dükkânların kapalı olduğu bir bayram günü harıl harıl işleyen İddaa bayileri bunun en açık örneği olarak değerlendirilebilir. İnsanların hızlı hızlı girip çıktığı bu umut pazarı yani “İddaa Bayileri” en küçük yerleşim yerinden en büyüğüne her yerde göze çarpmaktadır. Havaya kalkmış küçük parmak işareti köşe başı dükkânların panolarında ana caddelerde ve daha birçok yerde İddaaya çağırılmaktadır. İddaalaşmayı andıran ve sadece oyuna değil aynı zamanda “üçün birini gösteren el işareti” erkeklik imgesine de çağrı yapmaktadır sanki. İnsanların ortaklaşa bir ayini beklercesine ciddiyetle bekledikleri, üniversite sınavını andıran bir konsantrasyonla kutucuklarını işaretledikleri İddaa kuponları bir anda kader kağıdı oluyor ellerde. Kalp grafiği gibi göğüs ceplerinde taşıdıkları istatistikler, rulo yapılmış spor ekleri işin ciddiyetini gösteriyor. Savaş ajanslarını dinleyen dedeler gibi dikkat kesilmiş bir edayla bütün başların aynı televizyona çevrildiği kritik maçlar, topu, kalesi, vuruşu, kanatları, savunma ve hücumuyla bir savaş heyecanını canlandırmaktadır. Burada üç yanlışın değil, bir yanlışın her şeyi, hayalleri götürdüğü bir dünya var. Bazılarının oynamak için bazılarının da kazanç kapısı olarak gördükleri İddaa, oyundan öte bir şey. Sonuçların açıklanmasına doğru kalp ritminin hızlandığı sonra da bunun yerini küfürlerle dolu bir hayal kırıklığına bıraktığı bu garip ortamda insanların hali manik-depresif bir epizodu andırmaktadır. Bu esnada tavanlardan asılı ekrana çakılmış yüzlerde gergin, stresli bir eda gözlerden kaçmamaktadır. Hastaya geçici teskin amacıyla verilen metadon gibi İddaada oynanan oyunlar da sanki bu işlevi yerine getirmektedir. Belki de bu yüzden evimin karşısında duran bir bayii, sandalyelerinin dizilişiyle zihnimde bir an yemliği andırmaktadır. Cıvciv gibi herkesin bir köşeye tüneyip kafasını kuponlara

gömdüğü bu sıralı masalardan oluşan mekân bir sonraki dolduruşa kadar içerleyen insanlarla dolu. Kimilerinin ekrandaki maçlara, kimilerinin gazete yorumlarına, kimilerinin de kurul toplantısını andıran masalarda maç yorumlarına daldığı bayiiler içindeki teşrifatlarıyla farklı bir mekân özelliği göstermektedir. Ne kahvehaneye ne de oradaki oyunlara benzeyen oyunuyla idiaa mekânları girip çıkanların yanı sıra sürekli orada zaman geçiren erkeklerin mekânları olarak değerlendirilebilir. Part time çalışır gibi işinden çıkıp 4-5 saatini burada harcayan insanların bu emeğiyle dönüyor trilyonluk İddaa tekeri. Gerçeğe değer verip karşılık bulacağına doldurduğu kolonlarla para bulacağını ümit eden bu insanların x'e değer verip y'yi bulmaya çalışan öğrenciler gibi ihtimaller üzerinden hesap yapmaları gerçekten ilgi çekici.

Optik kodlamayı içeren kağıtlarla zulalardan çıkan ön değerlendirme ve yorumları içeren gazete sayfaları ciddi bir işin yapıldığı izlenimini vermektedir. Önceden ciddi bir hazırlık yapıldığını gösteren müsveddeler küfürler eşliğinde yırtılmadan önce özenle saklanıyor iç ceplerde. Herhangi bir işe verilebilecek zamanın hayli üstünde emek ve konsantrasyonla oynanan İddaa oyunu bazıları için boş zaman etkinliği gibi dursa da bazıları için ciddi bir ön hazırlığı ve dikkati gerektiren kazanç kapısı gibi algılanmaktadır. Bazen oynayanların “sincap tedirginliğiyle” göze çarpan bu ilgileri futbola ilgisi olmayanları da içine çekip yutacak kadar ciddi bir merak kuyusu. Broker edasıyla bir araya gelen bazı küçük klikler İddaa ekseninde bir yüzeysel bir arkadaşlığa ve ortama renk katmaktalar. Karşılıklı fikir alışverişlerinin, olasılıkları tartışmanın ve birlikte oynamanın kaynaştırdığı İddaacılar boş olmakla çalışıyor arası bir durumu yaşamaktalar. Farklı bir boş zaman etkinliğiyle karşı karşıyayız. Oyunlarda insanların serbest ve kendiliğindenliği burada yerini hesap-kitap yapmaya bıraktığından bir tür işle karşı karşıyayız. Kâğıtlarını dürümleyip iki elle sarıldıkları bu dünya onlar için merakın ötesinde bir anlam taşımaktadır. “Ben sana demedim mi, ben bildim böyle olacak” türü İddaalı sözler hayal kırıklığını örtmenin fasit dairesi olarak dönüp dönüp onay bekliyor karşısından. Nitekim, maçlarda bireyler kendilerinden bahsetmenin, kendilerini sunmanın bir yolu olarak yorum yaparlar (Tanıl, 2006: 18). Herkes ahkâm kesmeyi sever, “ben olsaydım” cümleleri insanın bir işe yaradığı duygusunu nasıl da besler. Bu anlamda futbolun sadece futbol olmadığı çay bahane mesele sohbet misali futbol da bazıları için bahanedir. Futbolda insanlar İddaalaşır, sosyal kabul görürler, benlik alır benlik satarlar. Maç sonucunun ne olduğunun bilinmesi kamusal bir görevin ifası kadar önem taşımakta ve maç kaç kaç biter sorusunu bilmek hayati bir şey gibi. Tutturmak, kazanmak, bilmek, yenmek... Küçüklüğümüzden itibaren ezikliğini çektiğimiz bu dört bileşen hiç bu kadar şansa dair olmadı. Her oynayışta yenilen pehlivan duygusunu yaşayan İddaacılar gariptir ki her defasında kendi kendilerini yenerler. Her suçta mağdur başkasıdır İddaada kurban oynayanın kendisi. İddaayı suç olmaktan çıkarıp patolojik yapan da biraz budur galiba...

Kapitalizm zevklerimizden, eğlencelerimizden semirerek her duygu ve davranışımızdan maddi sonuçlar çıkarıyor kendine. Milli piyango, loto, toto, altılı ganyan ve İddaa derken neredeyse her merakı ve sportif etkinliği parasal bir oyun haline getirme arayışına girdik. Çalışanların, memurların iş

aralarında, öğlen boşluklarında ve iş sonrasında geldikleri İddaa bayileri gecikmiş bir ibadeti eda etme tutkusuyla alelacele koşuşturan insanlarla dolup taşmaktadır. Zenginleşme hevesi ve kolay yoldan para kazanma hırslarının da etkisiyle çocuğundan gencine evlisinden bekârına her yaş ve gruptan insanın bahse koştukları görülmektedir. Burada umut ekmekten pahalı ve gelecek endişesi 1 TL'den başlayarak kolon cinsinden pazarlanmaktadır. Arkadaşım Akın'a kimler oynuyor daha çok diye soruyorum. "*Herkes oynuyor abi, abin bile oynuyor düşün işte*" diyor. Hakikaten ağabeyimin kupon oynayacağını hiç düşünmemiştim. Arkadaşım Akın, bazı kişilerin İddaa bayisine utanarak girdiklerini ve daha önce hazırladıkları kuponları bir suç işliyormuşçasına alelacele yatırdıklarını bazen de kendilerini tanımasınlar diye başka muhitteki bayilerde kupon oynadıklarını, bazen de bunu çıraklarına, çalışanlarına ya da evdeki birilerine yatırttıklarını (özellikle de bayanlar) söylemektedir.

Futbol oyunu iktidar ilişkilerinin içinde oynanır. Dinsel, ideolojik, cinsel söylemlerin ve sloganların bolca yer aldığı tribünler dostluk maçları da dahil iktidar ilişkilerini barındırır. Aynı durum iddaada da bulunmaktadır. İddaa oynayanların değer dünyalarının da onların oyunu değerlendirmelerinde ve oyun karşısındaki tutumlarında önemli bir etken olduğunu ifade edebiliriz. Yapılan bir çalışmada hiçbir oyuna iştirak etmemiş kişilerin % 11,8'i şanssız olduklarını hissettiği; % 30,4'u ise oyun oynamayı eğlenceli bulmadığı için hiçbir oyuna iştirak etmemiş olduklarını, % 44,3 gibi önemli bir oran ise "haram/günah olduğu için oyun oynamadığını söylemişlerdir. Son grupta yer kişilerin % 94,9'unun, hiçbir şekilde bugünden sonra da oyun oynamak niyetinde olmadığını beyan etmeleri aynı şekilde anlamlıdır (DDK, 2009: 395). İddaa ideolojik grupların kendilerini tanımlamalarında da turnusol kağıdı gibi işlev görebilmektedir. Bu forumlarda kendini devrimci olarak değerlendiren çeşitli kişiler İddaa'yı devletin sömürü düzeninin bir parçası olarak değerlendirirken İslamcılar olaya sosyal sorunlara yol açtığı için dini gerekçelerle karşı çıkmaktadırlar. Ancak konuştuğumuz bir İddaacı "*imam arkadaşlarının da işin müptelası olduğunu*" söyleyerek buna gülüyor. Daha orta gruptan yani siyasi eğilimi net olmayan insanların ise İddaa'yı genelde zevk sorunu olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Birisi "*Allah için İdaadan vazgeçtim ve rahatladım*" derken bir başkası ise "*oynanan her kolonun kurşun olarak dağdakilere gittiğini*" söyleyerek devrimcilere İddaadadan vazgeçmelerini önermektedir. Sosyalizmle birlikte sınıf farklılıkları olmayacağı için bu yeni yaşamda sınıf atlama ve zengin olma arayışlarıyla birlikte şans oyunlarının da olamayacağı ifade edilmekte ve yine bilinen ütopyaya atıf yapılmaktadır. Ancak internetteki çeşitli spor forumlarında farklı değer dünyalarına ve felsefi inançlara sahip olanlarına rağmen bu kesimlerin şans oyunlarını, ortak bir kanaatle, bu oyunların insanların devlet tarafından sömürülmesinin bir tarzı olarak yorumlaması gerçekten acı bir durumdur.

Şans oyunlarını makul görmeyen bazıları ise kazanacakları muhtemel paraları hayır amaçlı olarak kullanacaklarını söyleyerek yaptıklarını kendilerine güzel gösterme gayreti içindeler. Mesela akademisyen bir arkadaşım "*hayır amaçlı bir hayalini gerçekleştirmek için*" şans oyunlarına ilgi gösterdiğini ama bazen alttan alta muhtemel paradan kendi çıkarına pay çıkardığını ifade etmektedir.

“Bugün sana çıksa” diye başlayan bir diyalogda İddaa oynayan bir grup İddaacı bu tür bir soruyu cevaplandırırken hep bireysel çıkarlarını içeren hayallerini dile getirmişlerken orta yaşın üzerinde ve iyi bir geliri olan başka bir arkadaşımın toplumsal bir faydayı gerçekleştirme, örneğin yoksullara yardım amacıyla oynadığını söylemesi anlamlıdır. Ancak sonuçta herkesin şu veya bu sebeple bu oyunu bir şekilde oynadıkları ve hayatlarının bundan önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir.

İddia oyununda aktörler şansı bilgiyle zorlarlar. Bu çalışma bizden takdir Allah’tan düşüncesine ne kadar da yakındır. Bilerek oynayan aktörler, onlarca t.v. kanalını, gazetelerin spor sayfalarını, oyuncuların sakatlığından özel hayatlarına kadar her şeyi hesaba katarak karar kılarlar. Bu durum İddaa oyununa bakış açısını da etkilemektedir. Muhafazakâr-milliyetçi bir iddiacıya bu oyunun dini inancına aykırı olup olmadığını sordum. Cevabı ilginçti: “ben buna emek veriyorum neden haram olsun ki! Ben buna saatlerimi harcıyorum, gazeteleri karıştırıyorum, haber yorumlarını izliyorum, düşünüyorum” diye cevap veriyor. Ama bunda bir üretim yok, üstelik kolay yoldan para kazanma girişimi değil mi bu diye cevap veriyorum ki onun cevabı çatışmacı yaklaşımın modern mesleklerle ilgili değerlendirmesini hatırlatıyor. “Para kazandıran her iş emeğe mi dayanıyor ya da her iş üretken mi” diyor, güler. Kısacası İddaa tutkunluğu insanların değer dünyalarında da kırılmalar yaratarak meseleye sadece kendi pencerelerinden bakmalarına yol açabilmektedir. İddaanın kendilerini nasıl etkilediğini sorduğumda bir İddaacı biraz da ironik bir biçimde “İddaa insanı iyi bir küfürbaz yapar, çünkü kaybedersiniz ve genelde yatırmadığınız kuponlar tutar” diyerek uğraştıkları bu hobinin kendini nasıl etkilediğine, rasyonel olmayanın da nasıl kabullenilebileceğine vurgu yapmaktadır.

SONUÇ

İddianın sosyoloji, psikoloji, psikiyatri ve ekonomi gibi farklı disiplinleri ilgilendiren yönleri ve sonuçları bulunmaktadır. İddia heyecan verici, duygu oluşturan yapısıyla psikolojiyi, bazen de tutku ve bağımlılık oluşturan sonuçlarıyla psikiyatryi, belirli bir iş gibi emek ve zaman isteyen özelliğiyle, boş zamanları dolduran davranışsal kalıplarıyla sosyolojiyi ve ciddi parasal boyutlarıyla ekonomik anlamda akademik ilgiyi hak eden bir oyundur. Futbolu günü gününe takip eden, maç sonuçlarını düzenli olarak kontrol eden izleyici sayısına bakılırsa bu sektörün boş zaman anlayışından öte anlamlar taşıdığını söyleyebiliriz. Boş zamanlarda insanlar kazanç yerine rahatlamak, kafa dinlemek için etkinliklerde bulunurlar oysa İddaa oynayanlar bazen tedirgin bazen kızgın çoğu zaman da hayal kırıklığı içinde bulunurlar. Bahis sektörüyle birçok insan futbola olan ilgisini ve bilgisini paraya çevirmek istiyor. Böylece insanlar zevk aldığı bir oyundan para kazanmanın hesabını yapmakta ama nadiren kazanıp çoğunlukla da kaybetmektedirler.

Şans düşüncesinin varlığı ve insanların buna ilişkin inanç, düşünce ve tecrübeleri şans oyunlarının temelinde bulunmaktadır. Şans düşüncesinin hurafelere dayalı düşünme yapısıyla ilgisi olduğu söylenebilir. Ancak hem hurafelere dayalı davranışların ve irrasyonel düşünme tarzının hem de şans düşüncesinin şans oyunlarına gösterilen ilgide etkili olduğunu tahmin edebiliriz. Kader

düşüncesinin farklılaşmış bir hali olarak da değerlendirilebilecek şans düşüncesi insanların kendilerine yeni bir kader arayışı olarak da değerlendirilebilir. Modern toplumda başka türlü hayallerini gerçekleştiremeyecek olanların ve mevcut dağılıma itirazı olanların kaderlerine itiraz edebilecekleri en kolay yol aslında şans oyunlarıdır. Bu yolla bireyler mevcut dağılımın yeniden yapılmasını ve kendilerine düşen payın artırılmasını sağlamaya çalışırlar. Böylece insanlar yeniden dağılımın ve belirsizliğin heyecanını tekrar tekrar yaşarlar. Şans oyunlarında herhangi bir ikramiye kazanmak elde etmenin dışında seçilmiş olma gibi derin anlamlara sahiptir. Bireyin önemini test ettiği bu oyunlar, bilmesi durumunda, kendi kendisiyle övünme olanağını da sağlar.

Şans, bahis, talih oyunları ve kumar arasında nüans farklılıkları olmakla birlikte bu oyunların temel mantığı aynıdır. Temelde emeksiz ve üretimsiz kazanca dayanan bu oyunların sonuçta haksız kazanç kapısı anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Bu oyunların her birine ait farklılaştırıcı tanımlar, sistemin vergi elde etmek ve bunu meşrulaştırmak için yaptığı manevralar olarak değerlendirilebilir. Daha çok alt gruplardan yeni vergiler almanın bir tarzı olan şans oyunları bir yandan paranın yabancı devletlere gitmesini engellemek bir yandan da umut gibi ciddi bir pazarın iplerini elde tutmak anlamına gelmektedir. İnsanların yapılacak başka şey olmadığı, ümitlerin tükendiği duygusunu yaşamamaları için sürekli bir ihtimal olarak “kazanacağım” duygusu şans oyunlarını sistemin devamında geçici de olsa sübap niteliği haline getirmektedir. Bu sebeple bu oyunların iktidar aracı olarak değerlendirilmesi kadar olup bitenin üzerini örten bir tarafı da bulunmaktadır.

Şans oyunlarının erken yaşlardaki çocukluk oyunları ile yakından alakası vardır. Bu yaşlarda girilen bahislerde kazanmanın ve kaybetmenin yaşattığı duygular, sonraki yaşlarda karşılaşılan şans oyunlarına gösterilen ilgide etkili olmaktadır. Çocuk yaşlarda masum görülen iddialaşmalar, küçük bedeller karşılığında girilen oyunlar, kazanmanın/kaybetmenin verdiği heyecan ve gerilim zamanla alışkanlık yapabilmektedir. Eğitim sisteminden başlayarak rekabeti işbirliğine tercih eden ve sürekli olarak insanları diğerleri üzerinde üstün olmaya çağıran eğitim süreci ve yaşam anlayışları aşağılık kompleksi olan bireylerin yetişmesine yol açtığından bu şekilde yetişen bireyler şans oyunlarına ve bahis sektörüne yoğun ilgi göstermektedirler. Ancak, şimdi çocuk yaşta denilebilecek kişilerin oyun yerine İddaa, hemen kazan, loto gibi bahis ve şans oyunları oynadıklarını ve bu erken yaşlarında gerçek bir kumarla karşı karşıya olduklarını söyleyebiliriz.

Bilindiği üzere boş zaman etkinlikleri belirli bir gelir elde ettikten sonra ulaşılabilen aktiviteleri kapsar. Bu yüzden sürekli karnını doyurmak için çalışmak zorunda kalan insanların bu tür etkinlikler için ne zamanları ne de paraları yoktur. Ancak İddaa da insanlar farklı bir durumu icra etmektedirler. Ne eğlenmekte ne de çalışmaktalar. Ya da bu oyun için ikisi de doğru gibi durmaktadır. Çalışmanın, emeğin ve işin niteliğinde meydana gelen değişimler iş, eğlence, oyun, gerçek arasında ciddi belirsizliklerin yaşanmasına yol açmaktadır. Artık gerçekten kaçmanın bir yolu olarak boş zaman etkinlikleri şans oyunları için yeterli bir çerçeve sunmamaktadır. Ciddi hazırlıkların yapıldığı, önemli bir zaman ve emeğin sarf edildiği şans oyunları borsa gibi sürekli takibin yapıldığı yeni bir iş alanına

benzemektedir. Boşta gezenlerin istihdam edildiği bu sektör esnek çalışma şartlarıyla zaman zaman çalışanların da ilgisini çekmektedir.

Geçim zorluğu, ümitsizlik, borç gibi kaygılar veya hemen zengin olabilme ya da başka türlü sınıf atlayamayacağı düşüncesi nedeniyle milyonlarca insan milli piyango, İddaa, toto ve at yarışı gibi oyunlarda şansını denemekte ve ümit karşılığında para ödemektedirler. İddaanın ve şans oyunlarının bu açıdan ruhsal gerekçeleri de oldukça önemlidir. Her ne kadar sporla birlikte insan, hayatın ciddiliğine karşın serbestliğin, gerçeğe sınırlar koymanın rahatlığını da yaşasa da, bahis sektöründe işin içine başka hususlar da girmektedir. Güncel yaşamında kendisini kanıtlayamayan neden ben değilim, niçin başkası sorusuna anlamlı cevap bulamayanlar, bir ölçüde hayal kırıklıklarını İddaa ile gidermeye çalışmaktadırlar. Mesleklerinde başarılı olamamış, yükselememiş birçok insan ben de bir şeylerden anlarım edasıyla spordan bahsederek kimin kazanacağına dair ahkamlarıyla kaybettiklerini telafi etmeye, özgüvenlerini yükseltmeye ve bildikleri ölçüsünde anlık kariyer edinerek kendilerini kanıtlamaya ve tatmin etmeye çalışmaktadırlar. İkisini de yapamayanlar yani hem sporda hem de işte başarılı olamayanlar birilerinin spor başarısından pay çıkarmaya çalışırlar. Bahis de aslında bununla yakında alakalıdır.

Spor insanlar arası ilişkileri sağlayan, çok yönlü toplumsal iletişim imkânı sunan bir kurumdur. Ancak, bahis sektörünün bunu olumsuz etkilediği bilinmektedir. Bahis sektörünün ve şans oyunlarının aidiyet duygusunu ve biz anlayışını olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Endüstriyel, üretken spor anlayışı ve performans devri futbolda küçük takım romantizmini yıktığını ve bu sorunun İddaa başta olmak üzere çeşitli şans oyunları ile daha da büyüdüğünü söyleyebiliriz. Yardımlaşma ve merhamet yerine bireyci, rekabetçi davranış eğilimlerini besleyen şans oyunlarının hırs, kazanma, güç gibi erkeksi nitelikleri ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. Bu onun dayanağını oluşturan futbolun yapısıyla ya da algılanma tarzıyla da yakından alakalıdır. Erkek egemen ideolojinin en ciddi temsilini sunan stadyumlarda erkeklik imgesinin küfürler eşliğinde yeniden üretilip canlandırıldığını sık sık görürüz. Özellikle ülkemizde futbol maçları erkeklik imgesinin kadına/kadınlığı karşı kurulmasının önemli örneklerini barındırmaktadır.

İnsanların şans oyunlarına gösterdiği ilgide halkın içinde bulunduğu ekonomik koşulların etkisi olmakla birlikte değişen değerler bağlamında yorumlamak gerektiğine de inanıyorum. Futbol başta olmak üzere genel olarak sporun ticarileşmesi spordan sosyal alana kadar uzanan bir dizi ahlaki sorunu ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. İnsanların hırs, tamahkârlık, kolay kazanma, sahip olma tutkusu gibi çeşitli arayışlarının onları zamanla borç aramaya, riskli oynamaya ve sonuçta yalan söylemek, kandırmak, borç takmak, dolandırıcılık yapmak gibi ciddi yanlışlara itmektir. Bu açıdan, sporun insan sağlığını koruyan yapısına karşın spor bahislerinin aynı işleve sahip olmadığını hatta tersine hem insan sağlığı hem de oyun zevkini ve estetiği açısından olumsuz bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kimileri için sadece yılbaşında alınan piyango bileti anlamına gelen şans oyunları, kimileri için ego tatmini ve eğlence kimileri için haram, günah, kimileri içinse bir tutku ve

bağımlılıktır. Şans oyunlarına yönelenler bu davranışlarında sırasıyla, para kazanma ve borç ödeme, şansını deneme ve eğlenmeyi bazıları ise hayır amacını gerekçe göstermektedir. Bazıları için şans oyunları ve özelde de İddaa alkol ve sigara gibi bağımlılık yaratan bir tutku, bir hastalık olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de İddaa ve at yarışlarına evlerini, arabalarını, maaşlarını ve kredi kartlarını bağlayanlar bulunmaktadır. Bu açıdan şans oyunları ile kumar arasındaki bağlantıyı dikkate aldığımızda bu oyunların devlet eliyle desteklenen bir sapma davranışı olduğu tahmin edilebilir.

Futbol bazıları için ekmek bazıları için zevktir. Ama bazıları ekmeğe harcar gibi futbola, İddaya harcarlar. Ekonomik bir kazancı oynama zevki ve heyecanı ile birleştirmeye çalışan birçok İddaacı, sonuçta kasaya karşı kaybedeceğinden uzun vadede ekonomik anlamda sıkıntıya girmektedir. Genelde kaybettikçe bazen de sınırlı kazançlarla gittikçe hırslanan insanlar bu oyunlara bağımlı olmaya ve bazen de gereksiz riskler almaya başlarlar. Boğazından keserek, bazen hane gelirinden kıyarak bazen de harçlığından arttırarak oyun oynayan nice insan zaman zaman daha ciddi yanlışlar yapmaya başlarlar. Ekonomik olarak zorlanan birey, oynama tutkusu ağır bastıkça etrafından borç almaya, bazen de kredi çekme arayışına girer. Etrafına şans oyunları oynamak için paraya ihtiyacı olduğunu söyleyemediğinden yalan söyleyerek borç ister. Bu hem sosyal hem de psikolojik çöküşün başlangıcıdır. Çünkü aldığı borçları ödeyemez hale gelir ve kendisi insanlardan insanlar da ondan kaçmaya başlarlar. Bağımlılık içeren bu kaygılı süreçte kimileri borç takmaya, kimileri dolandırmaya, kimileri de hırsızlığa giden yolu zorlarlar. Kendine saygının ve güvenin azaldığı bu süreçte yakın çevresinden başlayarak büyüyen bir kriz baş gösterir. Sosyal çevresiyle anlaşmazlıklar, kavgalar başlar, aile yakınlarının, iş, arkadaş çevresinin ve diğer insanların güvenini kaybeder. Sosyal sermayesi çöktükçe başka yollardan bulamayacağı itibarını yine kazanma ümidiyle bahis oynayarak elde etmeye çalışır. Ama çırpındıkça batan bu oyuncular maçların gerçek mağlubu olurlar. Kazandığında ani ve karşılıksız bir kazanç elde ettiği hissiyle normal anlamda çalışma dürtüsüne yabancılaşmaya başlar.

Şans oyunlarını en çok üst sosyo-ekonomik seviyedekiler oynarken İddaa oynayanların genelde orta ve alt sosyo-ekonomik seviyedeki insanlar oldukları görülmektedir. Önceden ancak belirli bir gelir düzeyinde olanların şans oyunları ya da kumar oynaması mümkünken bugün cebinde 1 YTL'si olanların buna yönelmesi artık mümkün hale geldiğinden kumar her yaş ve gruptan insana, özellikle de alt sosyo-ekonomik seviyedeki insanlara göz kırpmaktadır. Yoksulluktan kurtulmanın bir yolu olarak sunulan şans oyunları aslında çoğu insanın sahip olduğu az miktardaki paranın çarçur olması anlamına gelmektedir. Geçmişte, herhangi bir kulübe girip kumar oynamak için cebinde belirli bir para olması gerekirken bugün şans oyunlarının çok cüzi az parayla oynanabilmesi az gelirli insanların da kumarla haşır neşir olması anlamına gelmektedir. Bu anlamda şans oyunları daha çok garibanlara oynanan bir oyun olarak göze çarpmakta ve dar gelirlilerden alınan vergilerin arttırılması anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere "fakirin ekmeği ümittir" ve şimdi şans oyunları aracılığıyla onun da vergisi alınmaktadır.

Kapitalizmin hazzı, belirsizlik ve risk algılamasına ilişkin sonuçları ve çalışma anlayışındaki değişimler şans oyunlarının, bahis sektörünün büyümesine yol açmaktadır. Yaşam mücadelesinde gerekli olan eylem ve değişim gücünü dumura uğrattığından İddaa başta olmak üzere bütün şans oyunları aslında geç kapitalizmle ve onun kültürel çelişkileriyle yakından alakalıdır. Kapitalizmle çelişkili olsa da bazı düşünce ve duyguların şans düşüncesiyle tetiklendiğini ve bunun irrasyonel tavır ve bağımlılıklara yol açtığını söyleyebiliriz. Kanımca, bu meselenin en zararlı yönü insanların hayatı algılamasında farklı tutumlara yol açma ihtimalidir. İnsanların kaderim bu dercesine “şansım bu ne yapayım” algılaması insanların çalışma ve hayatla ilgili sorumluluk düşüncelerinde önemli sonuçlara yol açmaktadır. Başarısını test eden öğrenciler gibi önemini, şansını test eden İddaacılar bu şekilde biraz da kaderlerini değiştirmeye çalışırlar.

Bilginin, duyguyu, duyguların davranışları, davranışların ise tutumları etkilediğini biliyoruz. Sürprizlerin sürpriz olmadığı anlaşılmaya başlandığında düşük ihtimallere, irrasyonel düşüncelere bel bağlanmaya başlanması aşında anlaşılır bir durumdur. Uzmanlaşma ile kazanma oranının genelde ters orantılı olmasına karşın, arada bir tutan kuponlar buna inanmaya sebep olur. Her ne kadar verdiklerinden az olsa da hayallerin büyüklüğü insanı hep cezpt eder. Sonuçta, insan, inanmıyorum dese de kupon doldura doldura şans-tesadüf gibi kavramlara inanmaya başlar. İnsanların şans veya tesadüf sonucu ortaya çıktığına inanılan bir sonucu umut ederek böyle bir oyuna katılması, bunu sürekli hale getirmesi ister istemez batıl bir inanış doğuracaktır. Böylece, şans ve tesadüfe inanan bir insan başına gelen her durumu ister iyi ister kötü olsun şans ve tesadüfe bağlayarak rasyonel olmayan beklentilere göre hareket edebilir. Bu nedenle öncelikle kumarın insanı her anlamda istismar eden bir oyun olduğu kabul edilmeli ve bununla ilgili şans oyunlarının da bir “oyun” olduğu anlatılmalıdır. Bu açıdan sadece pokerin, kahvehane köşelerinde ve kulüplerde oynanan masa oyunlarının değil sporla bağlantılı bahis oyunlarının da yanlış bir davranış olarak etiketlenmesi gerekmektedir. Bugün birçok ülkede geleneksel olarak kabul edilen kumar artık bir "sosyal felaket" olarak tanımlanmaktadır.

Gerçi şans oyunlarını engellemek pek mümkün gözükmemektedir. Bu onun kontrol dışı oynanmasına ve haliyle başka psiko-sosyal sorunlara yol açmaktadır. Bu açıdan bu oyunları yasaklamak yerine aşırı yayılmasını engellemek ve sorunlu oynama alışkanlığı haline gelmesini engellemek daha doğrudur. Çünkü sorunlu oynama alışkanlığı bireylerin ahlaki sapsmalara ve suçta yönelmelerine yol açarak daha fazla sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak, bu sektörden elde edilen faydanın, bu oyunların ortaya çıkardığı sorunlardan daha fazla olduğu yönündeki görüşlere pek katılmadığımızı söyleyebiliriz. Çünkü, bu oyunların sosyal ve psikolojik maliyetini ortaya çıkaracak yeterli bir araştırma henüz yapılmamıştır.

Bununla birlikte bu tür oyunları yasaklamanın da bir çözüm olmadığını söylemeliyiz. Bu nedenle şans oyunlarına sınırlı ve kontrollü olarak izin verilmeli ve bu etkinliklerden elde edilen para çoğunlukla yardım amaçlı işlere harcanmalı, şeffaf biçimde kullanılmalı, bu konuda yapılan araştırmaların ve "patolojik kumar hastalarının" tedavi masraflarının bir kısmı buradan karşılanmalıdır.

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi bağımlı oynama alışkanlığını azaltmak, bağımlılıkla mücadele, ikramiye kazananlara hayat değişikliği konusunda gerekli uyarılarda bulunmak, danışmanlık ve bağımlılık tedavisi, oyunun sadece eğlence amaçlı kullanımını sağlayabilmek için, içinde uzmanların yer aldığı, bayilerin destek olduğu geniş bir eğitim programının eyleme konulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akşar, Tuğrul (2003). **Endüstriyel Futbol**, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Authier, Christian (2002). **Futbol A.Ş.** Çev.: Ali Berktaş. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Balcı, V. (2003). “Avrupa Birliği ve Spor”, **Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi**, C: VIII, Sayı: 2, ss. 53-66,
- Bayar, Yalçın. **İddaa Araştırması**. Hürriyet Gazetesi. 7 Mart 2006.
- Bıçer, T. (1994). Spor Yönetimi Organizasyonu Ekonomik Birim Olarak Spor İşletmeleri ve Uygulamadan Bir Örnek, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **M.Ü. Sos. Bil. Enst. Yönetim Organizasyon A.B.D.**, İstanbul.
- Can, Y., Soyer F. ve Güven H. (2000). **Spor Hizmetlerinde Verimliliği Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi**, Sporda Psiko-Sosyal Alanlar, Spor Yönetim Bilimleri 1. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bildirileri Kongresi, Cilt: II, 26-27 Mayıs. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Raporu (2009), **Talih ve Şans Oyunları ile Yarışlara İlişkin 2006 ve 2007 Yılları Faaliyetlerinin Denetimi ile Söz Konusu Faaliyetlerden Kamu Hizmetlerine Ayrılan Payların Değerlendirilmesi**, Sayı: 2, Ankara.
- Cumhuriyet Gazetesi, 19 Aralık 2009. (<http://emedya.cumhuriyet.com.tr>).
- Devecioğlu, Sebahattin (2005). **Türkiye’de Spor Sektörü Stratejilerinin Geliştirilmesi**, Verimlilik Dergisi, Sayı : 2005/ 2, sayfa: 117-134
- Doğan, Birol (2009). **Spor Sosyolojisi ve Uygulamalı Spor Sosyolojisine Giriş**. Ankara: Nobel Yayınları.
- Erdemli, Atilla (2008). **Spor Yapan İnsan**. İstanbul: E Yayınları.
- Fuzeau Braesch, Suzel (t.y.). **Astroloji**, Çev.: Meltem Cansever ve Okşan Taşkent, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Galeoano Eduardo (1998). **Gölgede ve Güneşte Futbol**, 2. Basım, İstanbul: Can Yayınları.
- Gülaçtı, Mehmet (2008). **Bizim İçin Oyna: Türkiye’de Futbol ve Siyaset**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güley, Erden (2002). “Futbol Bizim Dünyadır”. **Top Bir Dünyadır**. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gündoğdu, Cemal ve Devecioğlu, Sebahattin (2008). Spor Hizmetlerinin Genel Ekonomi Çerçevesinde Görünümü, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, ss. 117-124.
- Güveli, Mustafa. (2003). **Psikiyatri Penceresi**, İstanbul: Hayat Yayınları.
- İstanbul Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler Odası (İSMMMO), “**Toplumsal Raporlar: Umudumuz Piyango**”, İstanbul: 2009. (Bkz. <http://www.istanbulsmmmmodasi.org.tr/ekitapkonular>).
- Kanter, Erkut (2006). **Spor Psikolojisi El Kitabı**, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Müdürlüğü (2009). **2008 Kamu İşletmeleri Raporu**, Ankara.
- Kılıç, Behram (2010). Devlet Eliyle Kumar, **Aksiyon Dergisi**.
- Lasch, Christopher (2006). **Narsisizm Kültürü**, Çev. Suzan Öztürk ve Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Riches, D. 1975. ‘Cash, Credit and Gambling in a Modern Eskimo Economy: Speculations on Origins of Spheres of Economic Exchange’, **Man**, 10(1), pp. 21–33.
- Spor Loto Teşkilatı (SLT) (2005). **İddaa Oynayan Kitle Profili Saptama Çalışması**, Ankara.

- Talimciler, A. (2002). “Futbolun Metalaşması”, **Toplum Bilim Dergisi Futbol Özel Sayısı**, Sayı: 16 (Ekim).
- Tanıl, Bora (2006). **Kârhanede Romantizm: Futbol Yazıları**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunay, Mazhar (2009). **Bir Oyun Yaşam Futbol Ütopyası İçin Toplu Yazılar**. İstanbul: Berdan Matbaacılık.
- Türk Dil Kurumu (2005). **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK Yayınları.
- Uluğ, Mücella Ormanoğlu (1997). **Niçin Oyun: Çocuğun Gelişiminde ve Çocuğu Tanmada Oyunun Önemi**, İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Ülgener, Sabri F. (2006). **İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası**, İstanbul: Derin Yayınları.
- Yaşar, M. Ruhat (2010). Şans Oyunları, **K. S. İ. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: VII, Sayı: 1.
- Yıldıran, İ. (1997). Tepük Futbol mudur?: XI. Yüzyıl Türk Spor Faaliyetlerinden “Tepük” Oyununu Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma, **Beden Eğitimi Spor Bil. Dergisi**, Cilt: II, Sayı: 1, s.54- 62,
- www.gazeteport.com. (25.11.2009)
- www.ncrg.org/assets/files/monographs/NCRG_Monograph_Vol3.pdf.
- www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=cts&haberno=6294;
- www.yenisafak.com.tr/Gundem/?t=02.10.2006&i=8104)
- www.futbolekonomi.com. (13.07.2010).